

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 27
(19558)

2022 чылдың
апрель 20
среда

Хүннүң үнери — 04:05
Ажары — 19:22
Хүн дурту — 15:17

Садар өртээ хостуг 12+

Саржагдан эм-дом кылып, амданныг кадык хайындырып...

/ Ховалыгларның өг-бүлези

\ Материалды 3-кү арындан номчуур.

Өрттер хып үнмезин дээш

Таңды кожуунуң Владимирова суурнуң чоогунга арга-арыгга 3 өрт хып үнгеш, 200 га девискээрге калбарып өрттенип, суурну хөмө ап келген.

\ 6-гы арында

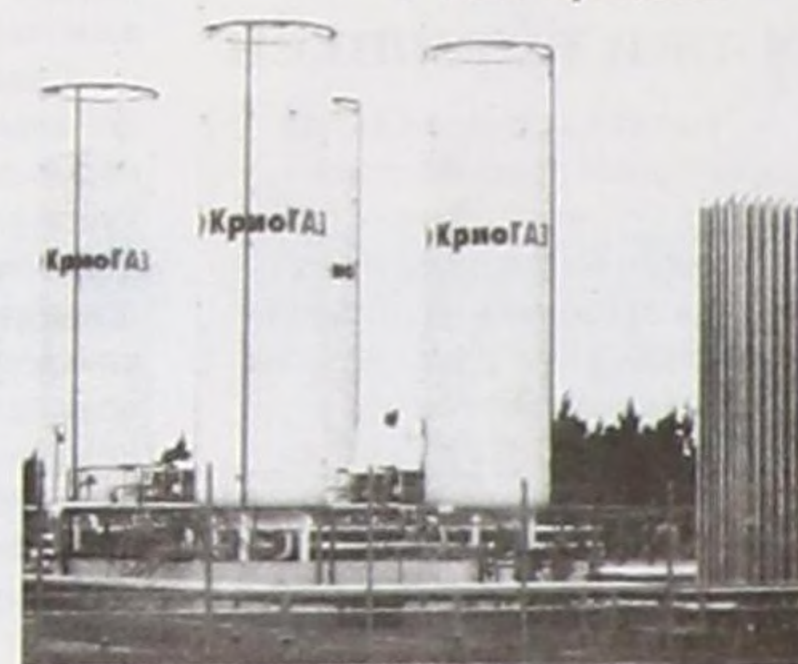
Көдээ черниң башкызы

Кандыг-даа чурттуң хөгжүлдеси көдээ амыдыралдан эгелээр. Ынчангаш кожуун-сумуларны деткири-биле «Көдээ черниң эм-чизи», «Көдээ черниң башкызы» деп программаларны Россияның Чазаа ажылдап кылган.

\ 7-ги арында

2025

чылга чедир Сибирьниң
чурттакчылыг 140 суурун
газификастаар.

СОЦИАЛ АДЫРДА

Өскүс уругларга
бажың-балгат
садып алып
сертификаттар

Республика Баштыңы Владислав Ховалыгның бо чылдың февраль 28-те ат салганы "Өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларга социал деткимчениң немелде магадылалдарының дугайында" регион хоойлузунда ону быжыглан.

Амдыгаа чедир өскүс уругларны колдуунда чаа туткан тускай чуртталга фондузундан бажыңнар-биле хандырып турганын сагындырал. Республикада чуртталга тудуунун хемчээли эвээш туттунуп турарындан, олар оочурун дыка үр манап турарлар.

Ам чурттаар оран-сава садып ап болур сертификаттарны берип эгелээри, ийги рыноктан тааржыр бажыңны садып ап, оочурун кызырарына салдарлыг. Бир эвес садып алыкчы бодунуң акшазын азы ие капиталын каттыштырып алып болза, социал хемчээлден улуг шөлдүг чурттаар черни садып ап база болур. Сертификат төлөвириниң түңү — бир кижиге көрдүнгөн социал хемчээл — 33 дөрбелчин метрни регионда метр дээш ортумак рынок өртээнге көвүдөдипкенинге дең.

Шупту өскүстөр сертификаттарны албас, а 23 хар четкен кижиге алып. Олар наркология учедунда турбайн турар, үндүрүглер болгаш алиментиде өрелер чок болур ужурлуг. Оон аңгыда, эрге-чагырга органның чурттаар черни бээр кылдыр хүлээндирген күш кирген суд шийтпири холунга турары албан.

Өскүс уругларга чуртталга сертификаттарын тыпсыр аргаларны кириер дээш, амгы үеде хоойлужудулга актыларын кылып, дугуржулга ажилдарын чорудуп турарын, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы дыңнаткан.

2022 чылдың апрель 1-ниң сан-чурагайларындан алырга, 4694 кижиге чурттаар черге хереглелдиг өскүс уруглар даңзызында турар. Оларның 339-ү — чурттаар чер бээрин хүлээндирген суд шийтпирлерлиг.

Тываның Чазаның парпалга албаны.

ЧЕР АЖЫЛЫ

Картофельди көвүдөдир тарыңар!

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле Тывага «Улусчу картофель» губернатор төлөвилели эгелээн. Хөй ажы-төлдүг болгаш амыдыралы чегей өг-бүлелерни картофель үрезини-биле хандыраар ооң эгелекчи саналы кризиске удур хемчеглериниң бирээзи болган.

Тываның Күш-ажыл яамызының медээзи-биле алырга, 9 муң ажыг өг-бүлө ол деткимчени ап болур. Өг-бүлө бүрүзүн 25 килограмм картофель үрезини-биле хандыраар.

Орулгазы эвээш өг-бүлелерни үрезиннер-биле хандыраар губернатор төлөвилели республикага 2016 чылдан тура чедишкенин боттанып турар. Ук программа боттанып келген чылдарында бодун хереглелдиг болгаш чедимчелиг кылдыр көргүскен. Картофель үрезини ап турар төлөвилелдин киржикчилери боттарының участоктарына картофельди тарааш, күзүн дүжүдүн ажаап, ол ышкаш кышка удур ногаа аймаан курлавырлап алырын хүлээнип турар.

ТР-ниң Күш-ажыл яамызы республиканың девискээринде 71880 өреге бар деп

дыңнаткан. Оларның иштинде орулгазы эвээш 23 муң өг-бүлениң 16 муң азы 66,5 хуузу огород ажыл-агыйын чорудуп турар. 9 муң өг-бүлө картофель үрезинин хереглеп турар, ол дээрже 238,4 тоннадыр.

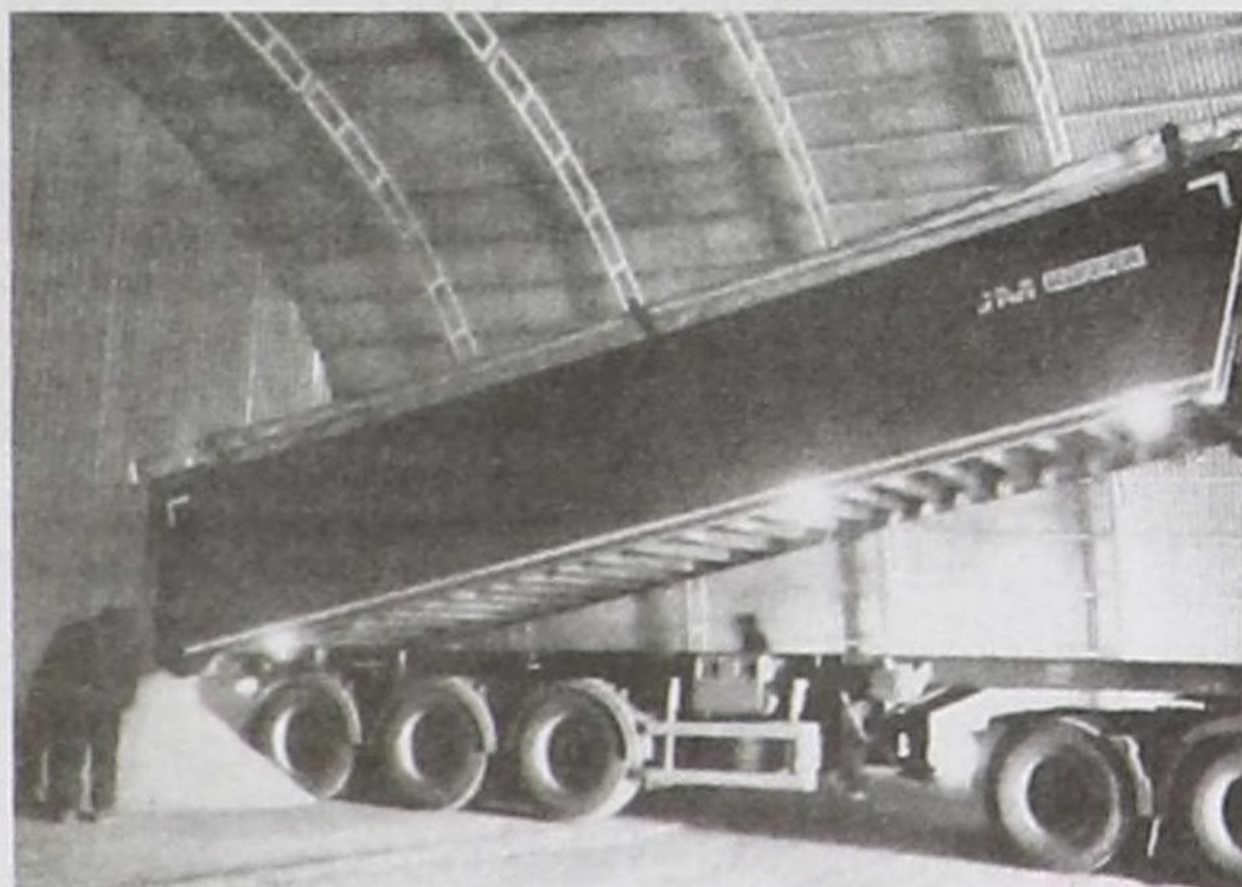
Төлөвилелди боттандырына республиканың бюджетинден 8 млн. рубльди аңгылаан, ол ышкаш ачы-буян

деткимчезин база ол ажылче кириштирип турар. 254 өг-бүлөгө 28 тонна картофель үрезинин деткикчилер дамчыткан.

Бо чылын көдээ ажыл-агый бүдүрүкчүлеринге картофель болгаш ногаа тарылгазының хемчээлин улгаттыраар сорулганы салганын Владислав Ховалыг бодунуң блогунга бижээн. Ол ышкаш

республиканың чурттакчы чонун эң-не нептереңгей ногаа — картофель тарылгазынга идепкейлиг киржирин кыйгырган: «Картофель — ийги хлеб. Чаңгыс чер-чурттугларымны картофельди көвүдөдир тарып алырынче кыйгырдым. Ногаа курлавыры бистиң өг-бүлелерге кажан-даа артык болбас».

Бистиң корр.

«Курай» кызыл-тас, сула
үрезиннерин садып алган

Тываның Чазаа бо чылын тараа, ногаа аймаа болгаш мал чеми тарып өстүрер шөлдерни он хууга (52,58 муң гектар) улгаттыраар сорулганы салган.

Чаа-Хөл кожуунуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери чакы хову ажилдарына белеткенип эгелээн.

«Курай» көдээ ажыл-агый хереглел кооперативи тараа культураларын тарырынга белеткенип, 30 тонна кызыл-тастың шийиттинген үрезинин, 20 тонна сула үрезинин

соңгаартан садып алгаш келген.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Чаа-Хөл, Сүт-Хөл кожууннарның ажылгыр, зрес-кежээ кызымак чонунуң чылдың-на көдээ ажыл-агый черлерин болбаазырадып, тараа, ногаа аймаан тарып өстүрүп турары хүндүткелди оттуруп турарын социал четкилерде арыннарынга медеглээн. Бир эвес олар тарылга шөлдерин улгаттыраар күзелин илередир болза, чугаажок деткирин Чазак Даргазы онзалап демдеглээн.

ТМГ Медээлер.

ЧАСКЫ СУББОТНИК

6 муң ажыг
кижи киришкен

Чаагайжыдылга болгаш санитарлыг арыглаашкын айында республиканың бүгү суурлары болгаш хоорайларында субботниктер неделя санында болуп турар. Эрткен неделяда субботниктерге ниитизи-биле 6368 кижиге киришкен, 142 тускай техниканы ажыглаан, 1472,1 кубометр бок чыгдырган.

Субботниктерде ажылчын коллективтер болгаш чурттакчы чон хөй-ниити чыгыр черлерни болгаш бажыңнар чанының участоктарын аштап-арыглаан.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг тус черлерниң девискээрлерин аштап-арыглаар ажылды күштелдирерин муниципалитеттерге дааскан. Администрацияларның оран-савазының кирер эжиктерин, соңгаларын, девискээрин аштап-арыглаарының хемчээл алырын кожуун чагырыкчыларына дааскан. Квартираларның ээлери болгаш удуртур компаниялар хөй аал чурттаар бажыңнарның подъездилеринге генералдыг арыглаашкынны, ол ышкаш

урналар болгаш контейнерлер девискээрлеринге ажылды чорудар.

Ооң-биле чергелештир бок төгөр черлерде база арыглаашкын ажылдары чоруп турар. Ол ажылды регионнуң Чуртталга-коммунал ажыл-агый яамызы-биле каттай «Транспорт сервис болгаш төлөвилел» МУБ чорудуп турар. Эрткен неделяда регионалдыг оператор Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан суурнуң база Шагаан-Арыг хоорайның чанында бок төгөр черлерни аштап арыглаан.

Эрткен чылын ол МУБ-туң күжү-биле Барыын-Хемчик кожуунда Кижиге деп черге баар орукта бок төгөр черни чок кылган.

Бистиң корр.

Саржагдан эм-таң кылып, амданныг кадык хайындырып...

Чаа-Хөл сумуунда Омак биле Инга Ховалыгларның беш ажы-төлдүг өг-бүлөзи 2020 чылда «Инек – чөмгөрикчи малым» төлөвилелдин киржикчилери болган. Бөгүн оларның өдзэнде төрүүр инек, молдурга бар. Баштайгы чылын алган хунажыны кыс бызаалыг болган.

Ховалыгларның өг-бүлөзи инээниң төрүүрүн четтикпейн манап турар. Чүгө дизе уруглары сүттүг мүнгө, кадыкка дыка ынак. Чамдыктары саган сүттү ол-ла дораан ижерлер. Ынчангаш олар садыгдан сүт сатпайн барган.

Хөй ажы-төлдүг ава саан үезинде инээниң сүдүндөн өрөмө, ээжегей, саржаг кылып алыр.

– Инек турда тодуг-догаа, ак чөмнөр шупту турар. Уруг-

ларывыс ак чөмгө дыка ынак болгаш, бо-ла кылып бээрин дилээр. Саржагны соодукчуга доңуруп алгаш, кышты өттүр уругларымга амданныг кадык хайындырып бээр-дир мен. Ол ышкаш саржагны эм-таң кылдыр база ажыглаар бис. Уругларымның ишти-хырны аарый бээрге, чиңгээр. Сүтке тарааны хайындыргаш, саржагны холааш, уругларга бээрге, ижин-баарын база арыглаар – деп, ол инек сүдүнүң ажыктыын тайылбырлады.

Өгнүң кыс ээзи малының баш саны өзүп кээрге, быштак база шөөр деп турар.

– Уругларым мал ажылын дыка сонургаар болган. Кежээ инектээр, бызаалаар, кажаазын аштап-арыглаар, кыжын сиген-ширбиил каап бээринге күзелдир-биле дузалажыр. Мал чөмин шупту

/ Хөй ажы-төлдүг ава – Инга Ховалыг

өг-бүлөвис белеткээр бис. Ак-Туругда шөлүвүс бар. Ында-ла картофельди тарып турар бис. Уругларым сигенни бөлөр, улуг оylum машинаже чүдүрер, бажыңга келгеш, дүжүржүр. Инектеривиске немелде чөмин база садып алыр-дыр бис.

Кожуунуң чагырга чери дүрүг сигенни берген. Чаа-Хөлдүң тараажызы Аяс Бавуу база бисти деткип, суланы берди. Малывыстың баш санын өстүрер сорулга салдыган. Чаа-Хөлдө беш-даа кадат бар. Бис «Белек» кададынче кирип турар бис, соңчеткиде бөлүүвүс-даа бар. Малды айда ийи катап кадарар – деп, хөй ажы-төлдүг ава чугаазын улам чылады.

Өгнүң кыс ээзи харагалзал болгаш ажаалда-тежээлде килдизиниң специализи. Бо үеде «узуң» шөлээде. Өгнүң эр ээзи малын малдап турар. Ховалыгларның улуг огу 14 харлыг, хеймери чаа-ла үш айлыг. Олар амгы чурттап турар үш өрөөл бажыңын улгаттырып, улай тудар деп планыг.

Социал деткимче алыкчыларының бажыңында соңгаларының адаккы эргинде перең биле помидорнуң чаш үнүштериниң баштары бакылап келген. Олар огородунга морковь, свекла, баклажан, кабачки, огурец, редисканы тарып алыр.

Өг-бүлө огородунга ногаа аймаан чедер кылдыр тарып алгаш, болбаазырадып алыр. Ажаап алган дүжүдү дараа-зындаазынга чедер. Уруглары ногааазының чашпанын чулуп, суггарып, чемишчидип, картофелин улгаттырып турарлар. Чемишчидилгеге ажыглаар өдөкти кыштадыр чыып алыр.

– Огород тарыыры авамдан келген. Уругларывыс морковь-ка дыка ынак. Кышты өттүр витаминниг ногааны чиир дээш, хээп алгаш, доңуруп алыр-дыр бис. Өг-бүлөвистиң ынак чеми – плов – деп, ногаажи чугаазын доосту.

Хөй ажы-төлдүг өг-бүлө «Социал хөмүр-даш» төлөвилелдин ажыын көрүп, хөмүр-дашты база ап турар. Олар Тываның Чазааның социал угланыш-

кынныг төлөвилелдери чонга дыка ажыктыг дээрзин онзалап демдегледип, четтиргенин илереттилер.

Чаа-Хөл кожуунуң Өг-бүлөгө болгаш уругларга социал дуза чедирер төптүң директору Виктория Дамбадугарованың чугаалап турары-биле алырга, кожуунда алды чылдың дургузунда «Инек – чөмгөрикчи малым» төлөвилел-биле хөй ажы-төлдүг болгаш орулгазы эвээш алдан өг-бүлө хунажынарны алган.

Виктория Дамбадугарова Ховалыгларның оолдары кудумчуда чадаг-тергелиг бызаалап чоруурун бо-ла эскерер. Өг-бүлө мал чөминден аңгыда, инектеринге чарба, сула дээш немелде чөмин берип турарын төптүң директору онзалап демдегледип.

Ховалыглар автомашинаның дугуон ийи чара кескеш, инектеринге чарба урар «оңгачажыгаштарны» чогаадыкчы арга-биле кылып алганнар.

Шончалай ХОВАЛЫГ.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

/ Инек турда тодуг-догаа...

БҮДҮРҮЛГЕ

Чадаана тушенказы

Чадаана хоорайда 2021 чылда тургустунган тушенка бүдүрер «Найырал» кооперативи цехтин ажылын катап эгелей берген. Бүдүрүлгө чиг эт садып алыр акша чогуңдан ажылын каш айлар дургузунда тургузупкан турган. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның Чөөн-Хемчик кожуунга сургакчылаашкынының

үезинде дилег кииргениниң ачызында ажылын катап эгелзэн. Бүдүрүлгө Сайгарлыкчы чорукту деткиир регионалдыг фондудан саң-хөө дузаны алгаш, продукциязын бүдүрүп кирипкен.

Амдыызында белеткээн тушенканы шил саваларда кудуп турар. Ажылын катап

эгелзэн бүдүрүлгө үш-ле хонук дургузунда 300 ажыг банка тушенканы садыпкан. Шил саваларны тур када ажыглап турары ол. Бүдүрүлгө чоорту продукциязын хаптаарда, чуга демир саваларже шилчиин планнап турар, аңаа хаптаар тускай машина база херек.

Кооператив тушенкадан өске полуфабрикаттар — манчылар, котлеталар дээш өске-даа эт кылыгы база бүдүрүп турар. Тус черниң мал ажыл-агыйлары бүдүрүлгени эт-биле хандырап айтыргыны шиитпирлзэн.

Чадаанада тушенка кылыр цех — республикада дөрт дугаары-дыр. Шак-ла ындыг бүдүрүлгелер Эрзин, Кызыл болгаш Мөңгүн-Тайга кожууннарда бар. Тываның Чазаа малчынарга мал саарылгазын чиигедири-биле, эт болбаазырадыр бүдүрүлгелерни зона аайы-биле тургускан. Хереглекчилерге өскээртен эккелген эт кылыгына бодаарга, экологтуг арыг болгаш чиик өртектиг продукция-биле хандырынар.

Бистиң корр.

ТЫВА ТАЙЫЛБЫРЛАП ТУР

Кыдаттан бараан хандырылгазы хевээр артар бе?

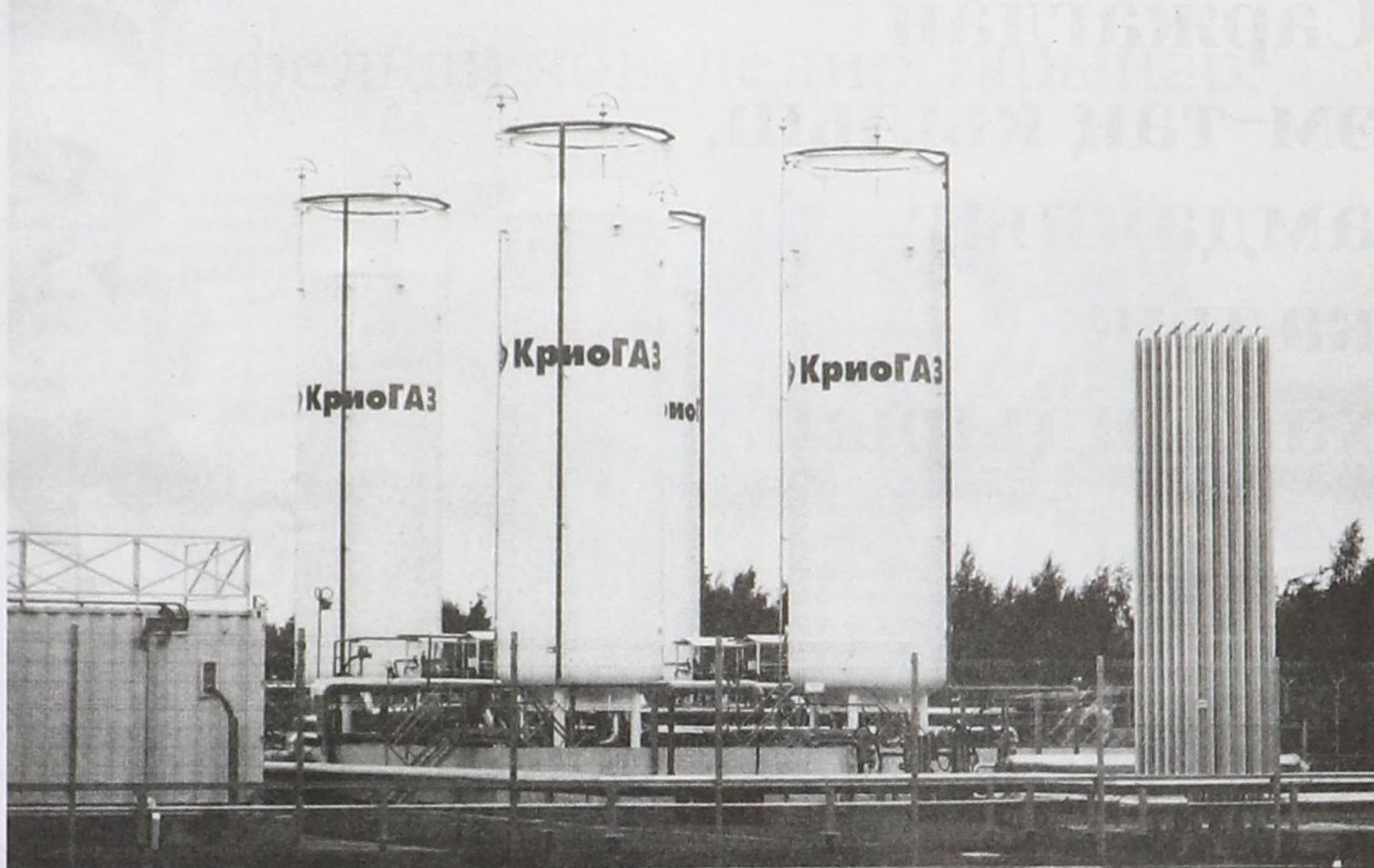
Бо хүннерде Кыдат Россияның стратегия талазы-биле ынаныштыг партнёр болуп арткан. Ындыг-даа болза долгандыр күрүнелер Россияга хамаарыштыр сандыг-саарылганы кызагдап, санкциялар ажыглап турар үеде, Кыдат кандыг турушту ээлей бээрли деп айтырыг чонну дүвүредип турары чугаажок.

Россияның Бүдүрүлгө болгаш сандыг-саарылга база Экономиктиг хөгжүлдө яамылары Кыдат күрүнениң бистиң чуртувус-биле эппайыралдыг хамаарылгаларны кадагалап арттырганын дыңнаткан. Россияжи-кыдат экономиктиг хамаарылгалар 2014 чылдан тура бо хүннерге чедир сайзырап, быжыгып келген. 2021 чылда ийи чурт аразында бараан солчулгазы төөгүдө эң-не улуг хемчээлге деңгээлге, 141,4 млрд доллар ажа берген турган болза, бо сөөлгү 2 ай дургузунда ук хемчээл 24,2 млрд доллар апарган. Бараан аймаа болгаш ачы-дуза чедирилгези-биле сандыг-саарылганың хемчээлин 2024 чылга чедир 200 млрд доллар чедир өстүрериниң дугайында бо чылдың февраль айда шийтпирлээн. Ынчап кээрге, Кыдатка бүдүргөн бараан аймаа-биле хандырылга оон-даа көвүдээри чугаажок.

#ОбъясняемРФ #Объясняем_Республика_Тыва

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

КЫЗЫЛГА – ГАЗ

«Криогаз» акционерлиг ниитилелдин бөлүк төлээлери Тывага келгеш, ажыл-чорудулгазынга газты ажыглап турар болгаш ажыглап болур Кызылдың бүдүрүлгелеринге барып, ийи хүн дургузунда оларның ажыл-херектери-биле таныжып көргөн. Ооң соонда Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг болгаш ТР-ниң Чазааның кежигүннери-биле ужурашкан. «Криогаз» акционерлиг ниитилелдин күүседикчи директору Константин Медведев биле чингине директорунуң хөгжүлдө талазы-биле оралакчызы Валентин Чмил олар «Криогаз» акционерлиг ниитилелди Тыва Республикаже чалааны дээш өөрүп четтиргенин илередип, чедишкенин болгаш эки түңнелдерлиг ажылдап болурунун байдалдары республикада бар дээрзин демдеглээннер. Бусталчак байдалче шилчиткен газты

автотранспорт моторларынга кывар чүүл кылдыр ажылгаарын боттандыраы баштайгы шенелде төлөвилел болуп болурун Константин Медведев чугаалап, ажыл-чорудулганың өске хевирлеринге «Криогаз» акционерлиг ниитилелдин болбаазырадып турар продукциязын чоорту ажыглап болурун ол айыткан.

Баштайгы шенелде төлөвилел кылдыр Кызылдың пассажирлер аргыштырылганын автотранспорт бүдүрүлгезинге күрүнө чагыы-биле сандыг бээр деп турар 30 автобустун моторларынга бусталчак байдалче шилчиткен газты ажылгаарын ийи тала дугурушкан. Бо автобустарга 1000 тонна газты 2022 чылдың төңчүзүңгө чедир ажылгаарын санап үндүргөн. Ол хире газты Кызылче сөөртүп эккээри акционерлиг ниитилелдин бодунуң чарыгдалдары

болурун «Криогаз» акционерлиг ниитилелдин чингине директорунуң хөгжүлдө талазы-биле оралакчызы Валентин Чмил дыңнаткаш, кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы чаргаш, «Криогаз» акционерлиг ниитилелдин болбаазырадып турар продукциязын Тывага хергелелиниң хемчээлин тодарадырын республика хүлээнип алырын, «Криогаз» акционерлиг ниитилел бусталчак байдалче шилчиткен газты республикаже доктаамал кири сөөртүрүн, шыгжаарыга херек дериг-херекселди тургузарын болгаш техниктиг ажаалдазын чорударын, бусталчак байдалче шилчиткен газты бойдуста байдалынче дедир шилчидип, кывар чүүл кылдыр ажылгаарына өөредирин хүлээнип алырын саналдаан. «Криогаз» акционерлиг ниитилелдин бүдүрүп үндүрүп болгаш ажылгалче кирип

«Газ ажыл-агыйының инфраструктуразын тургузар талазы-биле кылар ужурулг ажылывыс дыка улуг. Ынчалза-даа тургустунуп келген байдалды долзуу-биле ажылгаар ужурулг бис. Улуг эвес базымнардан бо ажыл-херекти эгелеп алгаш, Тываның агаар-бойдузун, чурттакчы чонунуң кадыын камгалап арттыларының оруу-биле чоруур бис» – деп, Владислав Ховалыг онзалап айыткан.

турары продукцияның республикага кончуктугу Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг

АКЦИЯ

Ажылывыс соксаш кынмас

Чуртка удур ажылат-тынган санкциялардан кандыг-даа хамаарылга чокка, Тываның бүдүрүлгелери бо хүннерде ажыл-агыйын соксатпайн, улам хөгжүдөр, улам шапкынчыдар дээш, ажылдап турарлар.

Алдын-оол Бавуунуң удуртуп-баштааны фермер ажыл-агыйы чонга чугула херек

дээн далган бүдүрер ажылды чорудуп турар. Фермер бодунуң ажылын «Агростартап-2020» грантының дузазы-биле эгелээн. Грант акшазы-биле далган бүдүреринге чугула херек тускай техниканы саткаш, дээрбени бүрүнү-биле чүмнээш, бо хүннерге чедир ажыл-агыйын чедишкенин чорудуп турар.

— Бир хүнде-ле 3,5 тонна арыг далганын бүдүрүп турар

бис – деп, Алдын-оол Бавуу медеглээн. — Чуртувуска удур ажылаттынган кызагдааш-кыннарга торулбайн, чонувус дээш ажылывыс соксаш кынмайн, уламчылап турар бис.

«Национал продукция бүдүрер талазы-биле төп» деп КХН чонунуң улуг сонургалын оттурган национал шайны, кондитер кылыгларын база улугларның-даа, бичиилерниң-даа ынакшылын чаалап алган «тыва мороженоени» бүдүрүп турар. Ук бүдүрүлгениң онзагай талазы – инвалид

байдалдыг чонну ажылга хаара тудар талазынче кол кичээнгейни углап турарлар. Бүдүрүлгениң ажылдакчылары оларның бүдүргөн барааннарына чоннуң сонургалы батпайн турарын, даштыкы күрүнелерниң чуртка удур чорудуп турар экономиктиг демиселиниң оларның ажылынга шаптык кадар харык чогуң, ам-даа бүдүрүлгө ажылының шапкынчырын чугаалааннар.

#МыРаботаем
#РеспубликаТыва #Бис_ажылдап_турар_бис

демдеглээш, боттандырган төлевилелден дараазында төлевилелче шилчип, кады ажылдажылганы шак ынчалдыр чорударын, тургустунуп келген айтырыгларны чөптүг шиитпирлээриниң дугайында чугаалаан.

ГАЗТЫҢ ҮНЕЗИ – ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ

Тыва Россияның кыдыг-кызыгаар девискээри болгаш, электри энергиязы болгаш газ-биле хандырылганы шиитпирлээри кезээде белен эвес айтырыг болуп келген. Бир эвес электри энергиязы-биле хандырылгачы чүгээртээн болза, газ-биле хандырылгачы чидиг айтырыг болуп артпышаан. Ынчангаш бусталчак байдалче шилчиткен газ амгы үеде республикага кончуг чугула. Хөмүр-даш-биле байлак Тыва бодунуң хөмүр-дажының ыш-хөөзүңгө кышкы үеде дүлнүп каар. Эң ылаңгыя найысылал Кызыл хоорайга газ чүгле чылыгың эвес, а чурттакчы чоннуң кадыының чидиг айтырыгы – ыш-хөөден кижилерниң тыныш органның аарыры көвүдээн. Кызылдың агаарын кышкы үеде арыг болдурарыңа, хоорайда чуртталга болгаш албан черлериниң бүдүрүлгелерниң бажыңарын чылыдарыңа, баш бурунгаар санаашкыннар-биле алырга, бир чылда 500 миллион кубометр бусталчак байдалче шилчиткен газ херек.

“Газ ажил-агыының инфраструктуразын тургузар талазы-биле кылыр ужурлуг ажылывыс дыка улуг. Ынчалза-даа тургустунуп келген байдалды долузу-биле ажылгаар ужурлуг бис. Улуг эвес базымнарда бо ажил-херекти эгелеп алгаш,

Хөмүр-даш бар черде газ албан бар дээрзин геологтар билир. Тываның девискээринде газ тывыштарының шинчилел ажылдарын амга чедир ханы чорутпаан. Улуг-Хем хөмүр-даш тывыжының “Улуг-2” деп участогунга хөмүр-дашта газты геологтар хемчээп көөрге, 42–46 хуузу пропан-бутан болган.

Тываның агаар-бойдузун, чурттакчы чонунуң кадыын камгалап арттырырыңа оруу-биле чоруур бис” – деп, Владислав Ховалыг онзалап айыткан.

Барыын Сибирьде газ тывыштарындан Кыдаттың барыын талакы девискээринде Синьцзян-Уйгур автономнуг районуна чедир тудар “Алтай” деп газ шугумундан хоолайны Тываже кирип шөйгөш, бистиң республиканы газ-биле хандырырын планнап турган. Бир эвес ол планның орулгалыын алыр болза, ындыг төлевилел “Газпром” акционерлиг ниитилелге ажык чок чүүл-дүр деп болур. Чүге дээрге Тыва ышкыш чурттакчылыг девискээрге газ-даа, нефть-даа шугуму тудары кезээде карылгалыг. Чүгле Тываже

эвес, Чөөн Сибирьниң чамдык девискээрлеринче ол чылдагаан-биле газ болгаш нефть хоолайлары амга чедир туттунмаан. “Алтай” газ шугумунда Кош-Агачтан бүгү Тываны таварты Кызылче кирип хоолайны тудары дээрге кончуг хөй чарыгдалдыг социал төлевилел болур ужурлуг. Бир эвес ону боттандырыптар чүве болза, чүгле Кызылды эвес, хоорайның чоок-кавызында чурттакчылыг черлерни газ-биле одаар арга тыптып келир ийик.

2021–2025 чылдарда чорудар ужурлуг Россияның регионнарын газификастаарының ниити программасынче Тыва кирбейн барган деп медээ бар. Ынчалза-даа Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг “Газпром” акционерлиг ниитилелдин баштаар чериниң даргазы болгаш директорлар чөвүлелиниң даргазы Алексей Миллер-биле ужурашкан соонда, социал газификация программасынча Тыва Республика кирип болурунун аргазы тыптып келген. Бустуг байдалче болбаазырадып шилчиткен газты бүдүрер заводту Томск областа ажылгалга киргени база Тываны газификастаары боттанып эгелээринге идегелди берип турар.

ТЫВАНЫҢ БОДУНУҢ ГАЗЫ?

Кызыл кожуунда Ээрбек суурнуң чоогунда дагда метан газ биле хөмүр-даш 72 чыл дургузунда хып чыдар. Геолог эртемденнерниң шинчилээни-биле алырга, Ээрбек дагның иштинде өрттенип чыдар хөмүр-даш биле метан газ Улуг-Хемниң суунуң деңгелинге чедир өрттөнгөш, өжүп эгелээр. А ол дээрге, бети дизе-ле, ам-даа 50 чыл хире үеде кывары-дыр.

Россияның эртемнер академиязының Сибирь салбырының бойдус курлавырларын комплекстиг ажылгаарының Тывада институтунун эртемденнери Ээрбек дагның 120 метр ханызында метан газты Кызыл хоорайны чылыдарыңа ажылгаарын каш чыл бурунгаар сүмелзэннер. Оларның бо сүмезин Скачин аттыг даг институтунун эртемденнери база деткээн. Кылыр ажылдар: геологтук шинчилелдерни

чорудары, электри энергиязын ынаар шөөри, генераторларны тургузары болгаш өске-даа техниктиг хемчеглер. Ол ажылдарга 2000 чылдарның эгезинде санаашкыннар-биле алырга, 100–120 миллион рубль херек турган. Ээрбек дагда метан газты ажылгаар төлевилелди 1950–1960 чылдардан бээр үеде боттандырган болза, Кызыл хоорай газ-биле четчир болгаш артар кылдыр хандырыңа, бажыңарны метан-биле чылыдып турар ийик деп түңнелди эртемденнер үндүргөн. Ол төлевилел дугайында чугаа 2010 чылда республиканың Чазаанга болуп турган. Ону амгы үеде чүге катап көдүрүп болбас деп.

Хөмүр-даш бар черде газ албан бар дээрзин геологтар билир. Тываның девискээринде газ тывыштарының шинчилел ажылдарын амга чедир ханы чорутпаан. Улуг-Хем хөмүр-даш тывыжының “Улуг-2” деп участогунга хөмүр-дашта газты геологтар хемчээп көөрге, 42–46 хуузу пропан-бутан болган.

Кончуг кылын, каът-каът хөмүр-даш тывыжының кырында Тыва турар, хөмүр-даштың каъттарының аразында метан деп газ барын геологтарның чамдык шинчилелдери тодараткан. Ооң бир херечизи Ээрбек дагда хып чыдар метан.

Кызылды чылыдарыңа ажылгаар газты чер адаандан тып ап болурун Бойдус курлавырларын комплекстиг ажылгаарының Тывада институтунун эртем ажылдакчызы Валерий Котельников шинчилээн. Ону канчаар боттандырырының төлевилелин ажилдап кылгаш, Валерий боду газ хоолайын өрүмнеп кириптерин күзеп турар. Ол ажылдарны чорударыңа 2000 чылдарның эгезинде санаашкыннар-биле, 8 миллион рубль акша херек турган.

Бистиң республиканың девискээринде метанның курлавыры бар, ооң хемчээлин чиге тодардыр талазы-биле геологтук шинчилелдерни чорудар, метан газты сордуруп алыр болгаш ажылгаар айтырыгны көдүрер үе келген деп, Тываның эртемденнери санап турар.

Мындыг санал база талыгырда боттаныр күзел-даа болза, шаа барып, аажок кедилги бооп болур чадавас.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Смартфоннарга российжи капсырылга садыгларын чогаадып кирипкен

Смартфоннарда App Store биле Google Play капсырылгалар садыгларының Россияның чурттакчы чонунга кызыгаарлаашкынар чарлаанының соонда, чамдык капсырылгаларны садып, кирип алыры азы чаартыры болдунмас апарган.

Шак бо байдалга российжи чогаадыкчылар боттарының төлевилелдерин ажилдап кылып эгелзэн: «Цифровые платформы» деп организацияның NashStore, «Сбербанкның» SberStore, «Яндекстиң» «Яндекс.Store», Gett платформасының Россияда гендиректору Анатолий Сморгонскийниң база бөлүк IT-сайгарлыкчыларның деткимчези-биле чоруттунган RuMarket деп төлевилелдерниң дугайында медээлер дыңналып келген. Амгы үеде RuMarket садыында 20 хире капсырылгалар бар, оларның аразында App Store биле Google Play садыгларын-дан ап каапкан чамдык банкыларның капсырылгалары бар.

Ук ажилга хөй саң-хөө чарыгдалы негеттинип турары билдингир, ынчалза-даа чонга хереглели улуг, күрүңгө ачы-дузалыг болганда, удавас App Store биле Google Play садыгларының орнун солуптар тускай платформаларның тыптып келири чугаажок.

● **2025** чылга чедир Сибирьниң чурттакчылыг 140 суурун газификастаар.

● Сибирьниң **140** суурун газификастаарыңа 100 миллиард рубль акшаны тускайлап үндүрер.

● Сибирьниң газ-биле эки хандырыттыңан девискээрлери: Алтай Республика, Алтай край, Кемерово, Новосибирск, Омск болгаш Томск областар, Иркутск областың Братск хоорай.

ДЕТКИМЧЕ

600
млрд рубльге
чиигелделиг
чээлилер

Россияның Чазаа бизнести деткири-биле, чиигелделиг чээлилерни төлээр хуусааларны узадыры-биле 1 млрд рубльди үндүрүп берген

Коронавирус аарыының непертээни-биле холбашкан кызыгаарлаашкыннар үезинде экономиканың эң-не когараан адырларыңа хамааржыр албан-бүдүрүлгө черлеринге «ФОТ 3.0» программасы-биле берген чиигелделиг чээлилерни эгидер хуусаазын соңгаарладыры-биле, дузаламчы кылдыр 1 млрд рубльди үндүрүп бээриниң дугайында айтышкынны Россияның Чазааның Даргазы Михаил Мишустин берген.

Чээлини эгидер ужурлуг хуусааны 6 ай соңгаарладырының дугайында чугаа чоруп турар – ол үе дургузунда сайгарлык-

чыларга алган чээлизи дээш төлевирлерни чорударын түр үеде соксадып болур органы тургускан.

“Сайгарлыкчылар ажылын соксатпайн, ажилдакчыларының шалың төлевирин чорудуп шыдаар болуру бо хуннерде онза чугула айтырыг болуп турар” – деп, М. Мишустин айыткан.

Бизнесе чиигелделиг чээлилер бээр программаларның эки үре-түңнелдиг болганы бадыткаттыңан. Оларны боттандырып турган үеде ниитизи-биле 600 млрд рубльге чээли деткимчези көргүстүнгөн.

И.САНЧАТ.

АРГА-ЫЯШ ӨРТТЕРИНГЕ УДУР БЕЛЕТКЕЛ

Өрттер хып үнмезин дээш

Таңды кожуунуң Владимирова суурнуң чоогунга аргарыгга 3 өрт хып үнгөш, 200 га девискээрге калбарып өрттенип, суурну хөмө ап келген.

Улуг өрттү болгаш ооң айыылын чок кылырынче Онза байдалдар яамызының 39 тускай машина-техникалыг 181 ажилдакчылары үнгөн. Олар суурже өрттенип кирер деп барган өрт-биле демисежиб эгелзэннер. Тускай техниканы ажыглап, суур биле өрттерниң аразынга өртке удур камгалал дилиндекти дүрген чардырып чоруткан. Онза байдалдар яамызының өртке удур дайынчылары болгаш оларның дузалакчылары эки турачы өрт дружиназының кежигүннери Владимирова суурже хып кирер деп барган өрттү өжүрүп турганнар.

Ол үеде Таңды кожуунуң болгаш Владимирова суму чагыргазының ажилдакчылары өрттен камгалал ажилдарына 456 кижини эвилелдеп, 119 машина-техника аймаан хаара туткан. Суурда 236 чуртталга бажың, социал уjur-дузалыг 6 албан черин өрттен камгалаар ажилдарны организаастаан. Ээн калган бажыңнарның эт-севин оорларның үптээр чоруун болдурбазы-биле, полиция ажилдакчылары камгалалга алган. Өрт айыылы диргелип келген девискээрден ниитизи-биле 931 чурттакчыны, оларның

аразында 310 бичии ажы-төлдү дестирип үндүргөн. Суурнуң чурттакчыларының мал-маганын өрт чок девискээрге үндүр сүрүп, оларның кададын организаастаан. Өрттенип кемдзэн кижилерге эмчилер медицина дузасын өй-шаанда чедирген, оларны өрт айыылы чок черге апларган.

Онза байдалдар яамызының ажилдакчыларының тус черниң чурттакчы чонунуң ыңдыг демниг чоруунуң ачызында арга-арыгдан дамчып келген өрттен Владимирова суурнуң өрттенип каарын болдурбаан. Ынчалза-даа 10 бажың өрттенген, 15 кижі өрттенип кемдзэн, 4 кижі өрттенип өлгөн...

Мындыг янзылыг сценарий-биле өрт айыылынга удур өөредилгени республиканың Онза байдалдар яамызы, Таңды кожуун болгаш Владимирова суму чагыргалары, тус черде албан черлери болгаш иштики херектер органнары чоокта чаа эрттиргеннер. Өөредилгениң кандыг эрткенин шыңгыы түңнөп чугаалашкаш, кайы-бир чурттакчылыг черге өрт айыылы тургустунуп кээр байдалга канчаар демниг хөдөлип демисежириңч аргаларын сайгарып көргөн.

Өрт айыылынга удур Таңды кожуунуң Владимирова сумуга эрткен өөредилгениң сценарийинде ышкаш байдал Улуг-Хем кожуунуң Арыскан сумуга апрель айның баштайгы хүннеринде болган деп болур. Бо суурнуң чоогун-

да ховуда кургаг оът-сиген апрель 2-де өрттенгеш, улам өөскээш, суурдан ырак эвесте хөөрнүң девискээринче хып кирген. Ооң уржуунда элзэн каш чевеглерниң херимнери өрттенип калган.

Бо чазын Сибирьниң мурнуу талакы девискээринге агаар-бойдус элзэн изиг болурун синоптиктер дыңнадып турар. Эң ылаңгыя Алтай Республика биле Тыва Республиканың девискээринге өрттер удаа-дараа хып үнер чадавас деп сагындырылгалар бар. Апрель айда республиканың девискээринге агаар-бойдус чылыг эвес, чер өл-шык хевээр-даа болза, Чаа-Хөл, Улуг-Хем, Каа-Хем кожууннарга элзэн каш өрттер хып үнгүлээнин республикада Онза байдалдар яамызы дыңнаткан. Ниитизи-биле 23 хову өрттерин өжүргөн. Оларның хып үнүп турарының кол чылдагааны кижилерниң от-биле оваарымча чогу азы сиген шөлдериңде эрткен чылгы кургаг сигенни өжөгөргөн өрттедикени.

Апрель 5-тен эгелеп Тываның девискээринге өрттерниң айыылдыг үезин республиканың Чазаа чарлаан. Өрттер өжүрериниң машина-техниказын, Онза байдалдар яамызының болгаш өрттерге удур албан черлериниң ажилдакчыларын белениниң байдалынче шилчидер айтыышкыны Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг берген.

Арга-ыяш-биле кызыгаар-

лашак девискээрге черни арендага алган юридиктиг болгаш хуу кижилерниң өртке удур харысалгазын база улгаттырып турар. Бир эвес оларның ээлеп турар черинден өрт ховуларже азы арга-ыяш девискээринге өөскүп өрттенип болза, чер ээлериңге административтиг, харын-даа кеземче херзэн онаап болур.

Чаңгыс аай план ёзугаар өрттерни өжүреринге 656 ажилдакчыны болгаш 200 санныг техника аймаан хаара тудар. Өрттер айыылынга удур баш бурунгаар хемчеглерге болгаш өрттерни өжүреринге Тываның арга-ыяш ажил-агыйының ажилдакчылары, «Авиалесо-охрана» күрүнениң автономнуг албан чериниң 64 парашютис-тери, республикада агаар-бойдустуң камгалалдыг девискээрлерде заповедниктерниң, хамааты камгалалының болгаш онза байдалдар албан черлериниң, кожууннарның болгаш сумуларның администрацияларының ажилдакчылары киржир.

Өрттен камгалалдың 654 узун дурттуг эрги чер дилиндектерин чаартыр, 367 километр узун дурттуг чаа чер дилиндектерни немей чардырар, арга-арыгларга 10 километр узун дурттуг эрги камгалал дилиндектерде чаа өзүмнерни кезип арыглаар, 10 километр чаа камгалал дилиндектерни аштап тургузуп, ында ыяштарны кезип арыглаар. Өрттер өжүрер маши-

Өрттерни өжүреринге

656

ажылдакчыны болгаш

200

санныг техника аймаан хаара тудар.

на-техникага хемнерден суг узуп алырының 11 километр эрги оруктарын аштаар, 11 километр чаа оруктарны кылыр. Өрттер хып үнүп болур черлерже 134 километр эрги автоорукту аштаар, 73 километр чаа автоорукту тудар.

Арга-ыяш девискээрин хайгаараар сорулга-биле 2154 километр узун дурттуг чер кырының 17 маршруттарын, 2372 километр узун дурттуг агаар маршруттарын ажилдап кылган.

Республиканың девискээринге арга-ыяш өрттеринге удур баш бурунгаар ап чорудар хемчеглерни боттандыраарына федералдыг бюджеттен Тывага 277,5 миллион рубльди 2022 чылда тускайлап берген.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

Хоргай – улуг назылыг ирбиш

Россияда ирбиштерниң 90 хуузу Тыва, Алтай, Бурят республикаларының девискээринде чурттап турар.

«Убса-Нур ыйгылаажы» заповедниктиң ажилдакчылары бо чылдың февраль-март айларда ирбиштерни санап турган.

Хоргай деп шолалыг ирбиштиң Чихачев сыннарының мээс чарында, тодаргайлаарга, Тываның талазында кезек сын-

нарда фотоловушкага көстүп келгени онза болушкун болган.

Ол — Россияда эң улуг назылыг 13 харлыг ирбиш. «Хоргайны шокарындан дораан танып кагдывыс. Көп-белдириңден кудурунга чедир шокар чери Морзе азбуказы ышкаш: үш кара — ийи — бир каралыг. Шокар черлери тодаргай көстүп келирге, ирбиштерни танып алыр-дыр бис. Ооң мурнунда черле аңнап кээп турган черин демдеглеп ап турар-дыр» — деп, Алтай заповеднигиниң эртем

ажылдакчызы Сергей Спицын тайылбырлаан.

Хоргай биле Гута деп эр-кыс ирбиштер Чихачев сыннарында чурттап турар. Эртемденнер оларны 2010 чылдан бээр хайгаарап шинчилеп келген.

«Хоргай деп ирбиштиң оптуг-кажарын, угааннын айтып, демдеглээр апаар. Моол-биле кызыгаарлашкан Чихачев сыннарынга ол хире чылдар дургузунда чурттап келгени ооң бадыткалы. А Россияның талазында бо чоок-кавыда бойдушту

онза камгалаар девискээрге чок болуп турар. Ирбиш чаштып чурттаар амытан болгаш, дириг хевээр чоруп турар. Ирбишти үр үеде кадагалаар сорулга-биле Россия кезээнде Чихачев сыннарының девискээрин Алтай заповедниктиң камгалаар чери кылдыр кириери чугула. Ооң дугайында WWF—Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузунуң Россияның төлээ чери саналдап турар» — деп, ук организацияның Алтай — Саян экологтуг регионунда улуг координатору Александр Карнаухов чугаалаан.

Р. ДЕМЧИК белеткзэн.

Көдээ черниң башкызы

Кандыг-даа чурттуң хөгжүлдеси көдээ амыдыралдан эгелээр. Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда чуртувуста көдээ суурларның хөгжүлдеси нарын байдалга келген турганы чажыт эвес. Ынчангаш кожуун, сумуларны деткири-биле, «Көдээ черниң эмчизи», «Көдээ черниң башкызы» деп программаларны Россияның Чазза ажилдап кылган.

Тывадан дыка хөй башкылар, эмчилер ук программага киржип, Россияның аңгы-аңгы булуңнарынче ажилдап, амыдыралын шуудадып турар. Тываның көдээ суурларынче бо программа-биле ажилдай берген башкылар хөй. Оларның бирээзи – англи дыл башкызы Айнара Михайловна Чаш-оол.

/ А. Чаш-оол

Ак-көк Сүт-Хөлдүн кызы башкы эртемин Тываның күрүне университетинге чедип алгаш, төрөөн суурунга күш-ажылчы оруун эгелээш, оон Кызыл хоорайже көжүп кээп, хоорай школаларына ажилдай берген. Ооң ажылынга бердингенин, кызымакка-йын 2010 чылда республика чергелиг «Чылдың башкызы» мөөрейге дипломант болганы херечилеп турар.

Айнараның авазы Клара Дамбаевна Ооржак – ак халат кеткен буянныг мергежилдиң эдилекчизи, хөй чылдарда эмнелге шугумунга эмчи сестразы болуп, чоннуң кадыы дээш ажилдап чораан. Ооң ийи кызы кайызы-даа башкы

/ Айнара Михайловна өөреникчилери-биле

мергежилди шилип алганнар.

«Көдээ черниң башкызы» деп программаның дугайында Айнара интернет четкизин таварыштыр билип алган. Суур черге төрттүнгөш, өскөн аныяк башкы программаны сонуургай берген. Конкурса шыңгыы белеткелди чорутканының түңнелинде, Айнара ук программаже киржир эргени чаалап алган. 2021–2022 өөредилге чылында Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга ортумак школазынга даштыкы дыл башкызы болуп, керээ езугаар ажилдай берген. Суурнуң ажы-төлү англи дыл өөренир аргалыг апарган.

Программаның кол сорулгазы – аныяк специалистерни кожууннарже, сууржуң амыдыралды чырыдып, сайзырадыры-биле хаара тудары. Аныяк башкыларга чурттаар оран-сава биле үрө-түңнелдиг ажилдаарына таарымчалыг байдалдар тургустунган турар уjurлуг. Керээниң негелдези – программа киржикчизи башкы ук школага 5 чылды ажилдаар, суурнуң сайзыралына үлүг-хуузуун кириер уjurлуг. А башкыны деткири-биле күрүне 1 сая рубль акшаны төлөп бээр.

«Тывамның оода бир суурунун хөгжүлдесинге үлүг-хуумну кирип, бо программада киржип эгелээним бо. Ажилдап келген школам, өөреникчилерим мени эки ут-

куп, хүлээп алган. Өөредилге-кижизидилге, спорт талазы-биле республика чергелиг мөөрейлерге, маргылдааларга Бора-Тайга ортумак школазының өөреникчилери-даа, башкылары-даа доктаамал киржип турар. Аажок идепкейжи, хөй-ниитижи школа деп үнелеп тур мен. Ол база кижиге үлүг өөрүшкү болгаш бурунгаар тура-сорук, идиг болур чорду» – деп, Айнара Михайловна чугаалады.

Амгы сайзыраңгай үде суурга-даа, хоорайга-даа өөренирге, ажилдаарга, ылгал чок. Шупту чүве өг-бүледен, ал бодундан хамааржыр. Ынчангаш күрүнениң чонга дээш тургусканы программаларга киржип, ону чөптүг ажыглап, дидим, шын шилилгени кылгаш, төрөөн чери дээш, көдээ суурларны сайзырадып ажилдаарынче аныяк башкыларны Айнара Михайловна кыйгырып турар.

/ Чурукту маадырның архивинден алган

ТӨЛЕВИЛЕЛ

Мөрөнде сагыш-сеткил оожургадыр кабинет

«Сагыш-сеткил оожургадыр кабинет» деп республика чергелиг мөөрейге тиилекчи болган республиканың 12 школазынга Кызыл хоорайда «Сайзырал» төвү психологтуң кабинетин бүрүнү-биле чүмнээр дериг-херекселди шаңнал кылдыр тывыскан турган.

Класстарда элезин-биле чуруттунар тускай стол, «Галактика 1200» деп дээвириге азар, чырып турар модуль, кургаг бассейн, «Стандарт» деп көрүнүктелип турар панель дээш оон-даа өске чараш болгаш ажыктыг дериг-херекселдиг кабинеттерде бичии уруглар улуг өөрүшкү-биле кичээлдеп кээп турар.

Тиилекчи школалар аразынче Эрзин кожуунун Мөрөн ортумак школазы база кирген. Чаа, чараш сагыш-сеткил оожургадыр кабинетти өөредилге адырында 36 чыл ажилдаан, психолог мергежилге 22 чылды тураскааткан, дуржулгалыг хоочун башкы Зоя Чылааевна Кулдун удуртуп-башкарып турар.

Мөрөн ортумак школазында чаа дериг-херекселдиг кабинетке чүгле ук школаның өөреникчилери эвес, а кожуунун өске-даа школаларының өөреникчилери кээп болур. Уруглар класстар аайы-биле тускай тургузуп каан график езугаар кабинетке кээп кичээлдеп турар.

/ Чурукту школаның архивинден алган

/ Психологтуң кабинетинде

«Школаларның капиталдыг септелгези-2022»

Тес-Хем кожуунун төвүнде Самагалдай ортумак школазында капиталдыг септелге ажилдары эгелээн. Ажылдың хүлээникчизи тудуг материалдарын дүжүргөш, школаның бир дугаар каадының ханаларын дескилеп эгелей берген.

ТР-ниң өөредилге сайыды эрткен дыштаныр хонуктарда ук кожуунга барып, септелге ажилдарының кайы хире чоруп турарын хынап, кожуун удуртулгазы школа директору

болгаш ажилды хүлээнген тудугжулар-биле ужуражылганы эрттирген.

«Капиталдыг септелге» федералдыг программа езугаар даңзыда ады кирген школа бүрүзүнге барык 6 сая рубль септелге дээш көрдүнгөн. Ол акша-биле чүгле септелге эвес, а чаа эт-сеп, чем кылыр черге тускай дериг-херексел, класстарның лабораторлуг ажилдар кылыр комплекс дээш школага херек бүгү-чүүлдү четчелээр уjurлуг. Фе-

дералдыг программаның ачызында дыка хөй школалары-выс уругларның өөрениринге эргежок чугула байдалды тургузуп шыдаар апаар.

26 школаның бирээзи – Каа-Хем кожуунун Бүрен-Бай-Хаак ортумак школазы.

Ук школаның капиталдыг септелгезин кылдырар дээш эрттирген конкурстун түңнелинде, «Монолитстрой» КХН септелге кылыр эргени чаалап алган. Бүрен-Бай-Хаак ортумак школазынга капиталдыг септелгени корпусстарның серизин солур ажилдардан эгелээн. Тудуг ажылы кылы-

рынга херек материалдарны девискээрде эккеп дүжүрүпкен. Ажыл-агый саат чокка дооступ, тус черниң чурттакчы чонунга өөрүшкүнү эккээр болзун!

/ Арынны Айдың ОНДАР Белеткээн

КЫСКА МЕДЭЭ

Тураскаалдар
болгаш төөгүлүг
черлер хүнү

Апрель 18-те Бүгү-делегейниң тураскаалдар болгаш төөгүлүг черлер хүнүн демдегледип эрттирип турар. 1983 чылда ЮНЕСКО-нуң тургусканы Бүгү-делегейниң чөвүлелиниң Ассамблеязы ук байырлалды тургускан.

Бүгү-делегейниң культуралыг өнчүзүн камгалаар болгаш кадагалап арттырар талазы-биле айтырыгларже хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара тудары ооң сорулгазы болур. "Төөгүлүг чурту-вусту камгалаалы" деп кыйгырыг-биле бүгү делегейде демдегледип эрттирип турар. Байырлалды бир дугаар 1984 чылдың апрель 18-те күрүнө деннелинге демдегледип эрттирген.

Тыва Республиканың А.С. Пушкин аттыг Национал ном саңы интернет четкизин таварыштыр "Кызыл хоорайның тураскаалдары, төөгүзү болгаш архитектуразы" деп делгелгени кылган. Дараазында айттыгже (<https://ru.calameo.com/read/001830074d0486cf4390f>) басыптарга, Кызыл хоорайның тураскаалдарының, төөгүлүг черлериниң чуруктарын болгаш оларның дугайында медээлерни кириген.

Ында Кызыл хоорайның тураскаалдары болгаш төөгүлүг черлерин кириген: ыдыктыг Дөгээ даа, Будда Шакьямуниң тураскаалы, "Азия төвүнүн" обелискизиниң эрги, чаа хевирлери, "Хаанның аңаашкыны" монумент, "Мээң бажыңым" деп тураскаал, политиктиг репрессиялар музейи, сактыышкын аллеязы болгаш "Тиилеттирбээн араат" деп тураскаал, сарыг шажын хүрээзи "Цеченлинг", мемориалдыг комплекс "Тиилелге шөлү", Национал парк, Тыва Үндезин культура төвү, улустуң хөөмейжизи Коңгар-оол Ондарга тураскаал дээш оон-даа өске.

Аныяк-өскенге чер-чуртунуң төөгүзүн билип алырынга кончуг ажыктыг онлайн хевирниң ному деп болур. Ол ышкаш бүгү чонну төрээн черивистиң тураскаалдарына болгаш төөгүлүг черлеринге хумагалыг болурунче кыйгырыг болур ужурлуг.

Сорук киирген "Кайгал"

ИЙИ ЧОГААДЫКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕРНИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

Апрель 15-те В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрынга тыва культура үнелекчилеринге база бир өөрүшкүлүг болуушкун болган. Тываның улустуң чогаалчызы Эдуард Мижиттиң «Кайгалдың ырылары» деп шүлүглелинге үндезилеп, Тываның алдарлыг артизи Сайдаш Монгуштуң тургусканы «Кайгал» деп фолк-рок-операны көрүкчүлөргө бир дугаар бараалгаткан. Шак бо кайгамчык культурлуг болуушкун – тыва Национал театр биле В.М. Халилов аттыг Тываның күрүнениң филармониязының кады боттандырганы төлөвилели болур.

/ Ши үезинде

Академиктиг опера, тыва хөөмей-сыгыт, каргыраа биле рок-хөгжүмнү каттыштырып каан аялгалар эгезинден тура-ла көрүкчүнүң сагыш-сеткилин хөлзедип, дүвүредип, хей-аът кириге бээр. Хөгжүм-ыры дамчыштыр артистер тыва чоннуң хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш чорудуп келген демиселин кол маадыр Кайгал болгаш ооң өөрүнүң төөгүзүн дамчыштыр көрүкчүлөргө чедирген. Кайгалдың кижжи болуп хевирлеттинип, берге үелерде бодунуң коргуушкунун алып эртип шыдапканын көргөш, залда олуруп алган көрүкчү безин сорук кирип келир, а симфониктиг оркестрнин үделгежи-биле артистер ырлажырга, уян кижиниң ызы кели бээр кылдыр албадаптар.

Шииниң база бир онзагай чүүлү – сцена кырында симфониктиг оркестр көзүлбес бол, ооң үделгежи "дириг"

/ Шииниң маадырлары "кайгалдар"

күүселдеде чоруп турар. 30 чыл бурунгаар хөгжүмчүлөргө дээш сцена адаанга кылып каан 40 кижжи кире бээр хире тускай өрээлчигешти сөөлгү катап 1992 чылда ажыглан турган. 2022 чылда ук өрээлди сорулгазынга дүүштүр ажыг-лааны база бир онзагай болуушкун болган.

Салым-чаяанның режиссер Сайдаш Монгуштуң ийи дугаар хөгжүмнүг шиини тургусканы бо. Тываның национал оркестри-биле кады тургусканы баштайгы "Чадаган" деп хөгжүмнүг шиизи база көрүкчүлөргө улуг сонуургалын оттурганын демдегледип каары чугула.

Буян-Маадыр Тулуш – республикада ат-сурагыг композитор, дирижер, ыраажы, хөгжүм ойнакчызы, аранжировщик, башкы... Шак бо төлөвилелди боттандырар ажылды ол он ажыг чыл бурунгаар эгелээн.

Шииниң маадырларын ойнаар актерларны, артистерни, ыраажыларны, кымның күүселдезинге ыры онзагай болурун шилиир ажыл элээн

каш ай дургузунда уламчылаан. Ши тургузар ажылга театрың труппазы барык бүдүнү-биле хаара туттунган турган.

Артистерни болгаш тургузукчу бөлүктү көрүкчү чоннуң сцена кырындан салбайн, үзүктел чок часкап, оларның чогаадыкчы чедишкенинге өөрүп четтирип турары илден болду. Көжегени хаапканының соонда безин, оларга байыр чедирери-биле чон таравайн турган.

В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының, В.М. Халилов аттыг Тываның күрүнө филармониязының кады демниг ажылдажылгазының түңнели шак мындыг тускай төлөвилел кылдыр боттанганы – улуг чедишкин. Культура яамызының удуртулгазының чаа-чаа салым-чаяанның-ларга орукту ажыдып берип турарының ачызында республикавыстың культуралыг амыдыралына шак мындыг кайгамчык шиилерниң көстүп эгелээниге өөрүвес аргажок.

Фолк-рок-операның
тургузукчу бөлүү:

Композитор болгаш аранжировщик – Буян-Маадыр Тулуш.

Либреттонун автору – Эдуард Мижит.

Тургузукчу режиссер – Сайдаш Монгуш.

Чурукчу, сценография болгаш костюмнар – Начын Шалык.

Чурукчунуң ассистентизи – Севил Даржаа.

Хормейстер – Дуяна Монгуш.

Дирижер – Эрес Тартан-оол.

Хореографтар – Эжен Кыргыс, Каптагай Ондар.

| КӨРГҮЗҮГНҮҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА |

Сайдаш Монгуш, шиини тургускан режиссеру: "Филармонияның уран чүүл удуртукчузу В.-М. Тулуштуң

өгбелериниң дугайында опера тургузар күзелин барымдаалааш, Тываның улустуң чогаалчызы Э. Мижит "Кайгалдың ырылары" деп шүлүглелин сүмөлзэн. Театрның актёрларына чаа жанр болган. Бистиң солистеривис филармонияга барып белеткенип турдулар".

Буян-Маадыр Тулуш, шииниң композитору болгаш хөгжүм каасталгазының автору: "Чогум бо ажылды он ажыг

чыл бурунгаар-ла эгелээн мен. Янзы-бүрү боттуг чылдагааннар ужуң күзелимни чаа боттандырганым бо.

Эрткен чылдың ноябрь айдан тура командавыс-биле ажылдап эгелээн бис. Симфониктиг оркестр-биле кады национал инструменталерниң оюнун кирип, рок-бөлүктү ук ажылче хаара тутканымыс онзагай болду".

Өнөр Кызыл-оол, Тываның В.Көк-оол аттыг Национал театрының актёру:

"Бир дугаар мындыг хевирге тургустунган онзагай шииде

ойнап турарым бо. Кыска үе дургузунда белеткенген-даа болзувусса, оркестрнин дириг үделгежи сеткилимге онза таарышты".

/ Арынны Чыжыргана СААЯ белеткээн

МӨӨРЕЙ

/ Концерттиң киржикчилери

Байлак Тывам эртинези

РОССИЯНЫҢ ЧОННАРЫНЫҢ КУЛЬТУРЛУГ ӨНЧҮ ЧЫЛЫНГА

Тываның кожууннарының эң-не тергийн деп кожуун деңнелинге шылгараан чогаадыкчы коллективтериниң 2022 чылда чарлаттынган Россияның чоннарының культурлуг өнчү чылынга тураскааткан республика чергелиг гала-концерти Кызыл хоорайның Улусчу чогаадылга бажыңыга болуп эрткен.

100 ажыг талантылыг киржикчилерниң болгаш 10 ажыг чогаадыкчы коллективтерниң аразындан Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Кызыл кожууннарының коллективтериниң

17

чогаадыкчы
көргүзүг тергииндээн

күүселдезинде 17 көргүзүг тергийн деп шилиттинген.

Гала-концертти Улуг-Хем кожууннуң «Улуг-Хем» аттыг чогаадыкчы коллективиниң эр улустан тургустунган бөлүү тыва улустуң кожаннары, сыгыт-хөөмейи-биле ажиткан. Тыва чоннуң хөөмей-сыгыт, каргыраазы кандыг-даа байырлыг хемчеглерниң каас-талгазы болуп чоруурун улуг-хемчилер бадыткаан.

Чөөн-Хемчик кожууннуң Чадаана хоорайның Монгуш Мерген-Херел аттыг культура одааның Айдыс Ондарның удуртканы «Кашпал» танцы-сам бөлүү «Улустуң самы» деп номинацияга «Коңгурей» деп делегейде алдаржаан ырының ыяңгылыг аялгасынга танцы-самны күүсеткеш, тиилекчи болган.

Шагаан-Арыг хоорайның культура одаанда «Улуг-Хем» ыры болгаш танцы-сам коллективиниң херээжен улустан тургустунган бөлүүнүң оглун хоскан хой алзырда, тоотпалаары, өшкүнү чучуулаары дээн ышкаш

тыва кижиниң азырал дириг амытаннар-биле ажылдап тургаш, ырлаар аялгаларын күүсеткени онзагай болган. Аржаана Доспанның чогаатканы «Мал алзыры» деп ырызы ынчалдыр «Улустуң ырызы» деп номинацияның тергии-ни болган. Ук коллективтиң шилип алган ырызы-даа, күүселдези-даа өскелерден ылгалдыг болганын демдеглевес аргажок.

Эрзин кожууннуң Эрзин суурда К.Сорукту аттыг көдээ культура одаанда «Эзир-Уя» чогаадыкчы коллективи «Фольклорлуг коллектив» деп номинацияга тиилекчи болган. Олар «Тарлашкын» болгаш «Мөңгө ыглаар» деп ийи танцыны кончуг чараш күүсеттилер.

Мөңгүн-Тайга кожууннуң Мугур-Аксы суурда би-чии уругларның уран чүүл школазының орус улустуң хөгжүм херекселдеринден тургустунган чогаадыкчы коллективи «Улустуң ырызы» номинацияга хамыкты кайга-дып, тиилелгени чаалап алган. Россияның чоннарының

/ Мал алзырының күүселдези

культуразының өнчү чылы болганда, чүгле тыва национал эвес, а өске-даа омак-сөөктүг чоннарының национал ыры-хөгжүмүнге ойнап турары өөрүнчүг болду. Мөңгүн-тайгажылар орус улустуң национал хөгжүм-херекселдеринден тургустунган ансамбли-биле «Чайлаг» деп ырыны кончуг чараш күүсетти.

Үстүнде ады кирген коллективтер мөөрейге тиилээш, 50 000 рубль акша-биле шаңнаткан. А арткан коллективтерниң доозазын 10 муң рубль түңнүг сертификаттар-биле шаңнаан. Чүгле киришкен дээш безин, ол хире шаңнал-мактал берип турары – чогаадыкчы коллективтерге улуг деткимче

» Оглун хоскан хой алзырда, тоотпалаары, өшкүнү чучуулаары дээн ышкаш тыва кижиниң азырал дириг амытаннар-биле ажылдап тургаш, ырлаар аялгаларын күүсеткени онзагай болган.

болуру чугаажок.

«Чүгле профессионал артистерниң эвес, а кожууннардан келген бот-тывынгыр чогаадыкчы коллективтерниң концерттерин дыка көрүксээр мен. Оларның уран талантызы тускай болур улус. Ынчангаш бо концертти көөр дээш, албан-биле келдим» – деп, чанымга кожам чугаалап олурду. Шынап-ла, дыка-ла онза, солун концерт болду. Номер бүрүзү бодунуу-биле тускай, солун. Шак мындыг хемчеглерни моон-даа соңгаар органи-застап турары күзенчиг-дир.

/ Авторнуң тырттыр-ган чуруктары

| УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ БОДАЛДАРЫ |

Алдын-Бек Дирти, Мөңгүн-Тайга кожуунда орус улустуң хөгжүм херекселдеринден тургустунган чогаадыкчы коллективтиң удуртукчузу:

– Бо мөөрейге киржир дээш, ийи ай бурунгаар белеткенип эгеледивис. Чогаадыкчы коллективисте 22 киж бар. Уруглар садтарының эргелекчилери, өске организациялардан ажылдакчылар-даа коллективисте бар. Хей кези уран чүүл школазының башкылары. Дараазында мөөрейлерге база идепкейлиг киржир бис.

Аржаана Доспан, «Улуг-Хем» чогаадыкчы коллективтиң удуртукчузу:

– Чогаадыкчы коллективисте дыка улуг. Ыры, танцы-сам каттай-хаара чорудуп турар бис. Эр коллективисте Москва дээн ышкаш улуг хоорайларже каш удаа чедип, шаңнал-макталды эңдере эккеп турган. Ынчангаш бо мөөрейге олар киржикчи болуп эвес, а хүндүлүг аалчы болуп, концертти ажыдып келген улус. Эр коллективтиң соонда, кыс-

тардан тургустунган коллектив ажылын эгелээнден бээр чаа-ла бир чыл чедип орат. Бөгүн мөөрейге бир-ле дугаар киришкенивис бо. Херээжен коллективисте 11 киж бар. Оларның аразында студент, бажыңында ажы-төлүн азырал олурар ава, ажылдакчы директор, башкы дээш кымны чок дээр, кандыг-даа кыстар бар. Чүгле эр үннер эвес, а кыс үннер база турар болзун дээш, бо мөөрейни чарлаваанда-ла, күзелдиглерни чыып турду-

вус. Херээжен чонувустуң ажылдап тургаш азы мал алзырда, ажыглаар ырыларын ырлажып турар бис. Өскүс арткан анай-хураганны азы бызааны өске инекке, өшкү-хойга алзырын көргүскенивис ол. Мал алзырының ырыларын өөредир, бодумнуң шагдагы-ла үзел-бодалым чүве, 50 000 рубль дээрге биске дыка хей акша-дыр. Ооң-биле идик-хеп даарадып алыр бис.

/ Арынны Айдың ОНДАР белеткээн

50

муң рубль
шаңналды алган

Чаа аппаратка 26 аарыгны илереткен

Чеди-Хөл кожууннун төп эмнелгезинде чаа тургускан УЗИ аппаратадыг чыл эгезинден тура 55 шинчилгелерни кылган. Чем хайылдыр органнарның, бүүректин, эмиг бестеринин, көп-белдир органнарынның 26 аарыгны эге чадазында илереткен. Аарыы илерээн улусту чурттап турар девискээринин терапевт эмчининге эмнээшкенин аргаларын тодарадыры-биле чоруткан.

Philips фирманың амгы үениң чуратайлыг аппаратадын «Кадык камгалалының бирги чадазын чаартыры» программа-биле алган. Амгы үеде эмнелгениң удуртулгазы тускай эртемниг специалисти доктаамал ажылче хүлээп алыр айтырыгны шиит-

пирлеп турар.

«Амдыызында дакпыр-лап ажылдаар кылдыр дугуруштус. Специалист эмчи дыштаныр хүннерде келгеш, шинчилгелерни чорудар. Амгы байдалдан үнер арга ол деп санаар-дыр бис. Ол ышкаш аппаратка гинекология шинчилгезин бистиң акушер-гинеколог эмчвис Дамира Александровна Бегзи-Хуурак чорудуп турар» – деп, төп эмнелгениң улуг эмчизи Алена Монгуш чугаалаан.

«Чаа сан-чуратайлыг аппараттыг болганывыска өөрүп тур бис. Эрги совет үелериниң-не аппаратадывысты музейге-даа дужаап болур» – деп, Алена Монгуш өөрүшкүзүн илереткен.

/ ТР-ниң Кадык камгалал
яамызын медээлеринден

Ковид-биле демисел дээш немелде төлевирлер

Коронавирус хамчы-биле демисел чорудуп турар эмнелге ажылдакчыларынга камгаладылга төлевирлерин боттандыраарыга немей 3,3 млрд. ажыг рубльди үндүрүп бээр айтышкынны Россияның Чазааның Даргазы М. Мишустин берген.

Ол дээрже коронавирус аарыг улуска дуза чедирип тургаш, ажылының аайы-биле аарыгны боттарынга чыпшырып алган эмнелге ажылдакчылары, дүрген эмчи дузазының чолаачылары болур.

Оон аңгыда, шериг кезектерде, иштики херектер органнарында, өртке удур албан черинде болгаш өске-даа албан черлеринде ажылдап турар эмнелге ажылдакчыла-

рынга шак ыңдыг төлевирлер чорударыга немей 2,2 млрд. ажыг рубльди үндүрери көрдүнгөн.

«Айыылдыг бөлүкчө» кирип турар кижилер болгаш коронавирустан аараан улус-биле ажылдап турар социал адырның албан черлеринин ажылдакчыларына тускай төлевирлер чорударына 2,5 млрд. ажыг рубльди үндүрер. Шак бо төлевирлерни улуг назылыглар бажыңнары, инвалидтерге, интернаттар болгаш өске-даа социал албан черлеринде кижилерни ажаап-карактап турар улуска чорудары көрдүнгөн.

Коронавирус-биле демисел чорудуп турар ажылдакчыларны деткирин Президент В. Путин дааскан дээрзин чугулапайт калза чогуур.

Чеди-Хөл кожууннун Чал-Кежиг суурнун фельдшер-акушер пунктузунун (ФАП) эргелекчизи Азияна Оюн «Кадык камгалалы» национал төлөвилеп-биле туткан чаа, чырык, чылыг оран-савада чаңгыс чер-чурттугларын 3 дугаар чыл хүлээп турары бо. «Бичиимден-не эмчи болуксаар турган мен, ыңчангаш фельдшер болдум» – деп, Азияна Сергеевна чугаалаар.

Чаңгыс чер-чурттугларының кадыкшылы, чаагай чоруу дээш 9 чыл ажылдааш, чуртталгазы

Саргыдан оваарныры чугула

Саргыны көөрге, азарган-чыг бичии, кижиге хора чедирбес ышкаш сагындырар бол, эң-не айыылдыг курт-кымыскай аймааның бирээзи. Бүдүн делегейде 40 муң аңгы хевирлиг эзрем-чигейлер бар. Ынчалза-даа оларның аразында чимис азы сиген чулуу-биле чененирлери хей. Ындыг-даа болза, амылыг амытанның ханы-биле чененир амытаннар база эвээш эвес, оларның аразында саргы онзагай черни ээлеп турар.

Бо чылын Тывага кижини саргы ызырган бир дугаар таварылга март 28-те бүрүткеттинген дээрзин Тываның Кадык камгалал яамызы дыңнадып турар. Ниитизи-биле бо үе дүргүзүндө эмнелге албан черлеринче саргыга ызырткан 20 кижиге келген. Эрткен чылга деңгээрге, 11,8 хуу эвээжээни агаар-бойдус байдалдары-биле тайылбырлаттынып болур. Саргы ызырган таварылгалар Кызыл хоорайның Алдын-Булак деп черге, Барыын-Хемчик, Кызыл, Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Бии-Хем, Тожу кожууннарның девискээрлеринге демдеглеттинген.

Саргы ызырган соонда, саргы энцефалиди, саргы боррелиозу, риккетсиоз деп аарыглар дамчып болур. Аарыг чүгле ызырыптарга дамчып бербес. А өшкү азы инекти саргы ызырыпкан соонда, ооң сүдүн дамчытыр айыылдыг бактериялар кижиге дамчып берип база болур. Малдың дүгүндө саргыны адырып турар үеде база аарыг халдай берип болур. Саргы энцефалидинин коргунчуг чүүлү – ызырткан кижиге инвалид болу бээр азы амы-тынындан чарлып болур айыыл бар.

Саргыдан баш удур камгаланырының эң-не чогумчалыг аргазы – тары-дылга. Аңгы-аңгы хевирин, хуусааның вакциналары бар болур. Ынчалза-даа тарылга алган соонда, саргы бар болуп болгу дег черлерже

чүгле 14 хонгаш үнүп болурун сактып алыры чугула.

2022 чылда саргы энцефалидинге удур Тывага 29912 кижини тарырыын планнап турар, оларның иштинде 23896 бичии уруглар. Бо хүннерге чедир 1463 улуг улус болгаш 2968 бичии уруглар саргы аарыгына удур тарыдып алган. Дагын тарыдылганы 2143 улуг болгаш 11524 бичии уруглар эрткен. Ол дээрже «айыылдыг бөлүк» деп санаттынар көдээ ажыл-агый ажылдакчылары, орук тудугжулары, аңчылар, аңныыр, балык ажыл-агыйы-биле ажылдап чоруурлар, геологтук экспедиция ажылдакчылары, Онза байдалдар яамызының, зооветеринария албанының, лабораторлуг албан черлеринин дээш өске-даа адырның ажылдакчылары.

Тарыдылга чокка камгаланыр деп бодаар болза, тускай камгалал костюмнар азы моюндурук, чең аксы, чүвүр адаан таварыштыр саргы туттунуп үнүп шыдаас хеп кедип алыры чугула. Хөйлеңниң чеңи узун болгаш билекти дуглап алган турар резинкалыг болур ужурулуг. Хөйлеңниң адаан чүвүр иштинче суккаш, чүвүрнүң хончуларын уктар болгаш сапогтар иштинче суп алыр. Башты болгаш моюнну аржыыл-биле дуглап алыр.

Оон ыңай саргыдан ону коргудар болгаш узуткаары-биле хепче чаштырып алыр чүүлдер-биле база камгаланып болур.

САРГЫ ЫЗЫРЫПКАН ТАВАРЫЛГАДА ЧҮНҮ КАНЧААРЫЛ?

Бир дугаарында саргыны шын уштуру-биле травматолог эмчиже баар. А кожууннарда

чурттакчылар кожууннун төп эмнелгезинде хирург эмчиге баар. Саргыны ужулган соонда инфекционист эмчинин сүмезин ап, поликлиниканың халдавырлыг аарыглар кабинетинче ийикпе, девискээринин уруглар эмчизи азы ниити аарыглар эмчинге баар. Бир ай иштинде поликлиниканың халдавырлыг аарыглар кабинетинге хайгааралга туруп, эмчинин чагыг-сүмезин сагыыр.

САРГЫ ЭНЦЕФАЛИ- ДИНИН, РИККЕТ- СИОЗТУН, ЛАЙМ- БОРРЕЛИОЗТУН ДЕМ- ДЕКТЕРИ:

1. Эът изии 38-39 градус чедир көдүрлүр.
2. Баш аарыыр, баш дескинер, кустулар, хөөн булгандылар.
3. Мага-бот шылар, холдуң, буттуң шыңганнары сулараар.
4. Эът-кешке шивишкилер үнер.
5. Саргының ызырган чери ышкаш, кызып келир.

Ынчангаш часкы үеде Тываның кайы-даа булуңунун чурттакчылары саргыдан оваарнып, ылаңгыя даглыг черлерже, ховуларже үнүүшкүннер кылырда, оваарымчалыг болуру чугула.

/ Чыжыргана СААЯ
белеткээн

Азияна Оюн — көдээ ФАП-тың фельдшери

/ А.ОЮН

ларлыг.

Суур чонунун кадыкшылын хайгаараарына «Валента» аппаратаын ажылдап тургаш, ырактан ЭКГ-консультация чорудар схема эптиг байдалды тургузуп турар. ЭКГ-ниң чуруун Республиканың хан-дамыр төвүнүн специалистеринче онлайн чурум таварыштыр дамчыдыптарга, херек апарза, эмнээшкенин сүмелээр азы дүрген эмнелге чыттырар хемчегни алыр.

Чал-Кежиг суурнун чурттакчылары шупту чаа коронавируска удур 100 хуу тарыдып алган. Уруглар болгаш элээдилер аразына саргы

энцефалидинге удур вакцина тус чер бюджетинин акшаландырышыны-биле чоруткан.

Көдээ ФАП-ка бир хүнде ортумаа-биле 10–15 кижиге кээп турар. Изиг, соок суглуг, таарымчалыг байдалга эмчи хыналдазы эртип алыры дег эки чүве кайда боор. Хоочун Елена Михайловна Оюн чаңгыс чер-чурттугларының кады дээш сагыш човап чоруур фельдшер эмчизин мактап чугаалаар.

/ ТР-ниң Кадык камгалал
яамызының
медээлеринден алган

Бай-Тайгага эрткен байырлал-мөөрейлер

Апрель сестин хунунде Тээлиниң Николай Өлзей-оол аттыг культу-ра бажынын мөөң чаштар, оларның башкылары, чо-гаалга сундулуглар, культура ажилдакчылары долдур эзей берген. Чаштарның арын-нарында өөрүшкү чайнаан, торгу-чычыдан даараан тыва хептерин кедипкен, ама саазыннарны тутулапкан, келген аалчылар – Тываның улустуң чогаалчызы Николай Шагдыр-оолович Кууларга база Россияның болгаш Тыва Республиканың чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Зинаида Салчаковна Серен-Чимит-ке номчуп бээр шүлүктөрүн шээжилеп, катаптап чоруп турганнар.

Өөреникчилерин эдер-тип алгаш келген башкылар: Кызыл-Даг ниити билигннң Анчымаа Тока аттыг ортумак школазының орус дыл баш-кызы Ольга Күжүгет, Шуйнуң ниити билигннң ортумак школазының башкылары Аржана Күжүгет, Долаана Лапчаа, Шуйнуң кадыкшылга школазының башкызы Шеңе Хертек, Бай-Талдан улуг чо-гаалчыларын башкарып кел-ген Ай-кыс Күржап, Найырал суурнуң библиотекары Сайлык Хандармаа, Тээлиниң В. Кара-Сал аттыг ниити билигннң ортумак школазының тыва чогаал башкызы, кожуунда "Мөңгүлек" аттыг чечен чогаал каттыжышының кежигүнү Ангелина Соян оларны адап, мактавас аргажок.

ТИЛЕКЧИЛЕР

Байырлалдың кол кезээн чогаалчыларывыс ээлеп, кожуун иштинге чарлат-тынган ийи улуг мөөрейниң түңнелдерин үндүрүп, тиелек-чилерни шаңнадылар.

6–8, 9–11 класстың өөре-никчилеринин аразына шүлүк чогаадыр уругларга "Төрзэн черим, төрөл аймаам, найы-рал, ынакшыл" деп мөөрей ийи дугаар чыл эртип турар. Бо чылын шупту 20 киржикчи 27 шүлүктү бижип кириген. Тиелекчилерни адаарга, мын-дыг. 9–11 класстар аразына 1-ги черни Шуй суурдан 9-ку классчы Сүрүң Долума ээлеп, Хүндүлел бижик, 2000 рубль-биле шаңнаткан. 2-ги черни

Тээли ортумак школазындан Хүлер-оол Буянды ээлээш, Хүндүлел бижик, 1500 рубль-биле шаңнаткан. 3-кү черни ээлээн Бай-Тал суур-дан Эрелчин Шагаананың, шаңналы – Хүндүлел бижик, 1000 рубль. 6–8 класстар өөреникчилеринден 1-ги чер-де – Күжүгет Алияна, Кызыл-Даг суур, Хүндүлел бижик, 2000 рубль-биле шаңнаткан. 2-ги черде – "Авырал" не-мелде өөредилге төвүнүң сургуулу, 7-ги классчы Монгуш Оргаадай, шаңналы: Хүндү-лел бижик, 1500 рубль. 3-кү черни – Тээли суурдан 6-гы классчы Салчак Доржама ээлеп, Хүндүлел бижик, 1000 рубль-биле шаңнаткан.

Шупту киришкен шко-лачыларга бо мөөрейниң тургузукчузу болгаш деткич-чизи Зинаида Серен-Чимит чогаалчы чаа үндүрүп алганы "Ойнаарактарның хомудалы" деп бичии уругларга өңнүг чуруктарлыг номун белек кылдыр тудускан. Келир үениң шүлүкчүлерин белеткеп эккелген башкыларга болгаш өске-даа удурткан культура, улус өөредилгезиниң ажил-дакчыларына "Өөрүп четти-ришкен" бижиктерин база чогаалчы тывыскан.

Чаа үнген ном "Ойнаарак-тарның хомудалының" таныш-тырылганы Н. Өлзей-оол аттыг культура одаанга база Тээли суурнуң "Чаптанчыбай" аттыг ясли-садының бичии чаштарына эрттирилээн, ол ном кожуунуң шупту уруг-ларына онза солун белек болган.

Улуг чогаалчывыс Николай Шагдыр-оолович Куулар 18 хардан өрү назылыг шүлүк бижиин шенеп чорур кижилерге "Чечен сөстөр – шүлүк дизи чевискес төрүттүнзүн!" деп ат-биле шүлүк мөөрейин чарла-ан турган. Аңаа шупту тос кижии киришкен. Бирги черни Светлана Самбый-оол ээлеп, 4000 рубль, Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Ийиги черни Наталья Салчак биле Уран Сотпа үлешкеш, 2500-2500 рубль база Хүндүлел бижик-терге төлөптиг болганнар. Үшкү черни Томск хоорайда өөренип турар студент кыс Айгуль Иргит ээлээш, 2000

рубль, Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Арткан киржикчи-лер чогаалчының адын салган ном белектерни алганнар.

ФОТО-ДЕЛГЕЛГЕ

Бай-Тайга кожуунуң тур-густунганының 80 чыл оюнга тураскаадып чарлаан, чараш бойдушту тырттырган мөөрей-делгелгениң ажыдышкыны фойеге эртенги шакта-ла эгелеп, келген кижилерниң ки-чээнгейин чараш бойдуштуң 50 ажыг фото-чуруктары хаара туткан. Оң киржикчилери чаа-ла чурук тырттыраарын шенеп чорур фотографиялар болган. Ол мөөрейниң тур-гузукчузу болгаш деткичизи Зинаида Серен-Чимит тиелек-чилерге шаңналдарын тывыс-кан. 1-ги черни Агы Хертек ээлээн – 3000 рубль, 1-ги чергениң диплому. 2-ги черни Айгерим Салчак ээлээн – 2000 рубль, 2-ги чергениң диплому. 3-кү черни Айлыкмаа Куулар ээлээн – 1000 рубль, үшкү чергениң диплому. Немелде мактал шаңналды Чымба Омак Болат-оолович ап, 1000 рубль-биле шаңнаткан.

Бо-ла бүгү хемчеглерни планнап боттандыраарына Бай-Тайга кожуунуң культура ажилдакчылары: Айгерим Демир-ооловна Салчак, Анай-Хаак Маңзырыкчиевна Маа-дыр, Сайдана Алаш-ооловна Хертек, Чиңгис Викторович Ооржак олар идепкейлиг киришкен. Н. Өлзей-оол аттыг Культура бажынының ажил-дакчылары Айдың Сарыглар, Артыш Күжүгет, Сыдым-оол Күжүгет олар чогаалчыларның сөзүңге бижиттинген "Бай-ла-Тайгам", "Даңгына", "Катап келбес" деп ырларны таа-ланчыг бадырганнар. Чонга бараан болган Төпчүткен библиотека системазының ажилдакчыларының шуптузунуң кириген үлүг-хуузу бо хемчеглерниң бедик деңнелдиг, эки организасть эртеринге салдарлыг болган. Чыылган чоннуң макталы, кайгаан чүүлү: чогаалчылар боттарындан акша-төгерики үндүрүп, улуг-биче кижилер-ни шаңнааны. "Хөй чоннуң кежиин аалдап алдылар" деп үнелелди оларга келген улустуң берип турганы черле уjurлуг.

/ Наталья САЛЧАК,
Бай-Тайга кожуунда "Мөңгү-лек" чечен чогаал болгаш ыры-хөгжүм каттыжышкы-нының удуртукчузу

Тыва чазаам тудуп берген көвүрүү

Тожу кожуунуң чурт-такчы чону Тыва Рес-публиканың Чазааның от-чеду-биле танышкаш, кылып чоруткан ажылын кончуг эки деп үнелээн.

Тожуда эң кол кылдыган чүүл — көвүрүг тудуу. Дыка хөй чылдарда амыдыралдың шапкын агымынга шаптык кадып турган моондакты ажып эртериниң кырында келген. Ам каш хонгаш Би-Хемни кежир туткан көвүрүгнүң ажыдышкыны болур. Хемни күзүн, чазын кежип чадап, суг-га дүжүп, кижилеривисти чи-дирип, машиналар ынаар ки-рип турганын сактып чор бис. «Тыва чазаам тудуп берген көвүрүү-биле, дыңылдайлап, хөөмейлеп кежип тур бис» деп ырлажып, кеже халыдып турар апаар боор бис.

Чурттакчы чонга кыш, чай чок спорт-биле амыдыралын сырый холбаар спорт залы херек. Чоннуң спортчу оюннар ойнаар чери чок-тур.

Чоокку чылдарда Тожуга кылып чүүлдерниң планын дыңнап олураарга, дыка-ла ма-галыг чүве чорду. Мынча чыл-дарда Тожуга чурттап келгеш, маңаа школа, уруглар садтары тударының дугайында та чеже катап чугаалашкан. Бо айты-рыг күүсеттимес айтырыг болуп бар чыдыр. Чээрби чыл бурунгаар-ла оларны тудар черлерин аштап алган манап чор бис.

Чоокта чаа-ла Тожунуң чурттакчы чону алды чар-тык муң турган, ам сес муң ажа берди. Тоора-Хем суур-га улуг спорт залы тудары база чугула айтырыг. Чоннуң кадыын быжыглаар, чурттаар эки байдалдарны тургузар деп-ле чугаалажып турар бис. Ону күүседирде, чурттакчы чонга кыш, чай чок спорт-биле амыдыралын сырый холбаар спорт залы херек. Чоннуң спортчу оюннар ойнаар чери

чок-тур.

Тожуе дагаалар, кодан-нар, өдүрөк, кас садар улус-тан чоргузуп көрүңер, база промхозтуң ажылын чонга ажыктыг кылдыр чаартып, аңаа эм ойттарны, каттар-ны, балыкты дээш өске-даа чүүлдерни хүлээп ап турар кылдыр кылып көрзе деп ху-ралга санал киридим. Кызыл-дан келген дарга промхоз хуу апарган, боттары билер, бол-дунмас дээн хирелиг харыы берген. Хуу сайгарлыкчылар бистиң чуртувустуң кижилери, күрүне бүдүрүлгелери-биле бир дөмей чонну хандырап дээш, ажилдап турар бол-гай, удуртукчулар оларның-биле чугаалажып, чонну хандыраарының эптиг арга-ларын кады дилеп тывар уjurлуг.

Дагаа чуургазының, зыттин садыгларда өртээ өскен-дир. Эвээш чарыгдал үндүрүп тур-гаш, амыдыраар аргаларны дилеп тывар болза эки. Тожу-да дагаа, кодан тудуп азыраар күзелдиг кижилер эндерик.

Тожу чону тайга-сындан амыдырап келген, оон тып-кан чүүлдерин каяа барып дужаарлы? Чоокта чаа хлебтин өртээниң улуун, оң шынар чогуун, кезерге, хөй кезии чуурлуп, тоглап каар деп, Тожу кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазына чугаалаарымга, база-ла хлеб быжырыкчы-лары хуу сайгарлыкчылар, канчаар-даа арга чок дээр хевирлиг харыы берген. Хуу бүдүрүлгелиг кижилер чонга эптиг байдалдарны тургузар сорулганы боттандырабайн, үениң негелдезинге дүүштүр ажилдавас, чирик дуглап турар болза, чуртувустуң, чонувустуң сайзыралын экижидер хамаанчок, шаптык, доктар-моондак болу бээр эвес чүве бе. Эрге-чагырга органнары, чон-биле ажилдап турар удуртулга, албан-орга-низациялар, албан-дужаалдыг кижилер-биле сүмележип, чон-биле оларның ажылының шынарын экижидериниң аргаларын кады дилеп тывар, чогуур деңнелге чедир экижи-дер уjurлуг.

/ Демир-оол САЛЧАК
Тожу кожуун, Тоора-Хем суур

70 артты ажып алган башкы

Таварылга болуп, Сай-лыг ортумак школазын-га орус дыл башкылап ажил-дай берген мен. 40 ажыг чыл төрзэн школазынга ажилдап кааппан кижиге өске школа, өске коллектив сонуганчыг болду.

Колдуунда аныяктар кол-даан, ажилдаар арга-шинчи-лиг, эртем-билиг-биле шыырак

чепсегленген коллектив бол-ду. 2 каът школа чоокта чаа ка-питал септелге эрткен болгаш, чылыг, чырык. Кабинеттери үе-шагның аайы-биле дерит-тинген. Шупту 105 өөреникчи өөренип турар. 25 башкы уруг-ларны билиглер-биле чепсег-леп, үе-шаг-биле деңге базып олураарлар. Коллективти А.А. Болат хөй чылдар иштинде удуртуп турар. Өөредилге-кижизидилге адырының удуртукчузу – аныяк химия башкызы Е.С. Холбен.

Оларның аразындан он-загайлап демдеглексээн баш-кым – 1 дугаар категорияның

сан башкызы Ооржак Светла-на Чымбааевна. Бо башкыны бичимден тура билер мен. Спорттуң дараазында хевир-леринге – хаак, хол бөмбүү, тенниске – шыырак ойнакчы. Кожуунуң, республиканың чыынды командазының кежигүнү болуп чораан.

Башкы кижиниң чоргаарла-ныр чүүлү – өөреникчилери. Школага Светлана Чымбаае-ваның берген билиглери шыырак болганындан, сан эртеминге сонугалы олчаан кыптыгып, ол-ла угланыш-кына башкы эртеми чедип алган өөреникчилери бүдүн

республикада. Оларның бирээзи – сан, информати-ка башкызы эртемниг, амгы үеде Чеди-Хөл кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Ооржак Ай-Хаан Алексеевич.

Башкының стажы 44 чыл. Хүндүлүг дыштанылгаже үне берзе-даа, башкы кадр-лар чедишпес болганындан республиканың кайы-даа булуңунда доостурган өөре-никчизи чалаарга, чажам ди-вес, бар чыдар. Бо өөредилге чылында Сайлыг школазында ажилдап келген. Доозукчу класстың өөреникчилери-биле

ажылдап, билин харам чокка өргүвүшаан хевээр.

Светлана Чымбааев-на чүгле эки башкы эвес, а төлөптиг ие. Ол 5 кысты өстүргеш, эртем-билигге че-дирип, ниитилелдин төлөптиг кежигүннери кылып каан. Хөй санныг уйнуктарының хайыра-лыг ынак кырган-авазы.

Чон аразына эскертин-мес, көскүлөңейнип чорбас, бөдүүн, биче сеткилдиг баш-кывыс бо чылын 70 харны хар-лап, 70 артты ажып алган.

Анна ЧЫМЫЖЫК,
Сайлыг школазының орус дыл, литература башкызы

Байыр чедириишкиннери

Бистиң ынак ававыс, ачавыс – Эрес-оол Бады-Очур-ович база Ольга Салчаковна СААЯЛАР апрель 22-де өг-бүле туткандан бээр 50 чыл оюн демдегеп турар. Быжыг кадыкшылды күзеп, ам-даа бистиң аравыска арга-сүмезин кадып, ачы-буянын чедирип чоруур күзедивис.

6 ажы-төлү база
20 уйнуктарындан.

Эргим ынак ававыс – Валентина Бадыраевна МИНЧЭЭ бо хүн 70 харлап турар. Эргим киживиске байырлалын таварыштыр каң дег кадыкшылды, узун назынны, өөрүшкүнү сеткиливис ханызындан күзевисаан, бо одуругларны бараалгаттывыс.

Амыдырал чаякчызы
Алдын хүн дег авайымга
Ажы-төлү, уйнуктары
Аас-кежик күзеп тур бис.
Байырланчыг 70 хар
Бо хүн сенче аалдап келди.
Бурган чаяан хүнүң-биле
Байырывыс хүлээп ап көр.
Ажыл-ишчи, буянын сен
Авайым сенээ мөгөөр бис.
Ам-даа бистиң аравыска
100 хар чедир чуртта, авай!

Оглу, кенни,
уйнуктарындан.

Утерянный аттестат о полном основном общем образовании (9 классов) серии 01704000000702, выданный 19.06.2014 г. МБОУ Кызыл-Дагская средняя общеобразовательная школа имени Х.А. Анчи-маа-Тока Бай-Тайгинского кожууна Республики Тыва на имя Чымба Чингис Александровича, считать недействительным.

Утерянное свидетельство категории В номер 332400538370, категории С 3324 00538406 от 07.06.2017, выданный Ту-винским политехническим техникумом города Кы-зыла на имя Чанзырын Аржаан Май-ооловича, считать недействитель-ным.

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрации муниципального района Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации Даба Ай-Суу Радиомиров-ны о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 20 лет из категории земель – земли населенных пунктов, с видом разрешенного использования – для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртут, ул. Комсомольская, д.2е общей площадью 1500 кв.м., с кадастровым номером 17:19:0102001:153.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртут, ул. Молодежная, д. б/н с понедельника по среду с 09:00 часов до 13:00 часов администрация Тере-Хольского района.

КУПЛЮ АНГОРКУ,
СУХИЕ РОГА
тел.
8-963-205-19-54

Бүзүрелдиг башкарыкчы компаниялар

Тываның энергетиктери
бүзүрелдиг башкарык-
чы компанияларның
даңзызын тургускан.

Хөй квартиралыг бажыңнарның даштыкы бол-гаш иштики ажыл-херээн уштап-баштап турар 37 компанияның аразындан электри энергиязын чүгле бежи долузу-биле чогуур ай-хүнүнде төлөп турар.

Хову-Аксында «Надежда», а Кызыл хоо-райда «Управдом», «Жи-лой квартал», «Столица», «ЖЭК» деп кызыгаарлат-тыгган харысалгалыг ниитилелдер бүзүрелдиг компанияларның санынче кирген.

Энергетиктер бо даңзыны тургузарда, өре-ширезиниң хемчээлин, ону дуглаан хуусаазын, үезинде төлөп турарын барымдаа-лаан. Оон аңгыда, дугуржуп алганы өзугаар кайы хире энергия чарыдап турарын хынап, учет кылып херек-селде көстүп турар сан-чурагайлыг медээлерни өй-шаанда чорудуп берип

турарын база
өөренип көргөн.

Республикада ТСЖ – хуу бажыңнар ээлериниң эштежилгеи болгаш баш-карыкчы компанияларның өрөзи 73 млн. рубль ажып турар. Ынчангаш элек-три энергиязының өртээн төлөвейн турар башкарыкчы компанияларның даңзызын база тургускан.

Чижээ, «ЖЭУ Ангарский» деп башкарыкчы компания 13,5 млн.рубль өрелиг, а «Енисей» муниципал уни-тарлыг бүдүрүлгө 11,8 млн., «Сервис плюс» 4 млн. ажыг, «Восток» башкарыкчы компания 2 млн. ажыг рубль өрелиг.

Ук категорияның хереглекчилериниң ниити өрөзиниң 43 хуузу чүгле бо дөрт компанияның болуп турар.

Боттарының ажыл-хүлээлгезин өй-шаанда күүседип келген башка-рыкчы компанияларның удуртукчуларынга болгаш коллективинге энергетиктер өөрүп четтиргенин иле-редип турар. А өрелиглер даңзызында ниитилелдер

өрөзиниң хемчээлин кызы-рар талазы-биле ажыл-хе-рээн таарыштыр уштап-баш-таар боор дээрзинге идегеп турар.

Тываның энергетика системазының идегелдиг чөлөнгижи болза, чырык өртээн ак сеткилдий-биле төлөп, боттарының хүлээлгезин күүседип турар хереглекчилер-дир.

Өй-шаанда төлөп ту-рарга, электри шугумун септээр, энергияның дериг-херекселдерин чаартыр,

регионга электри хандырыл-газын үзүк чок доктаамал дамчыдарының магадылалы ол болур.

Электри энергиязын төлөп турар өске катего-рияларда хереглекчилерниң даңзызы-биле дараазында таныштырар бис.

Эң-не ак сеткилдиг хамаатыларның кайы ко-жуунда, кайы суурда чурт-тап турарын база илередип, тодарадыр бис.

/ «Тываэнергосбыт»
ниитилели

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың
Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская,100,
каб.29,32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННА-
РЫ:

Редактор – 2-01-35.
Чарлап килдизи – 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак –
2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,

А.А. Лагбы – 2-17-94
Харылзаа, информация
технологияларының болгаш
массалыг коммуникациялар
адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Енисей
эргелели «Шын» солунну 2012
чылдың декабрь 3-те бүртүккөн.
Херечилелдин дугаары –

ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
ко, 1).

Солунда парлаттыгган материал-
дарның авторларының бодал-
дары редакцияның туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айыт-
тыгган саннары болгаш өске-даа
фактылары, дыңнадылары дээш
авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер

(среда, суббота).
Номерни парлаггаже дужааганы:
график езугаар — 21.00, херек
кырында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

солуннуң сайтызы:
//shyn.ru

электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Неделяда тиражы
8680 кезек

2022 чылда «ШЫН» солуннуң
чагыдылгазы:

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР –
1005,20 рубль.

Тел.: 2-01-35